

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
ЛЬВІВСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ ВЕТЕРИНАРНОЇ
МЕДИЦИНИ ТА БІОТЕХНОЛОГІЙ ІМЕНІ С.З. ГЖИЦЬКОГО
Відділ заочного Центру перепідготовки та підвищення кваліфікації
Кафедра туризму, рекреації та краєзнавства

КВАЛІФІКАЦІЙНА РОБОТА

Ступінь вищої освіти БАКАЛАВР

на тему **“РОЗВИТОК АКТИВНИХ ВИДІВ ТУРИЗМУ
В КАРПАТСЬКОМУ РЕКРЕАЦІЙНОМУ РЕГІОНІ”**

Виконав: здобувач вищої освіти
групи Тур-51з
спеціальності 242 Туризм
(шифр і назва спеціальності)
освітньої програми Туризм

ТЕСЛИЧКО Вадим Іванович.
(прізвище, ім'я, по-батькові)

Керівник _____.
(наук. ступ., вчене звання, ім'я та прізвище)

Рецензент: _____
(ім'я та прізвище)

ЛЬВІВ 2025

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
ЛЬВІВСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ ПРИРОДОКОРИСТУВАННЯ
Навчально-науковий інститут заочної та післядипломної освіти
Кафедра туризму

Ступінь вищої освіти Бакалавр
Галузь знань 24 Сфера обслуговування
(шифр і назва)
Спеціальність 242 Туризм
(шифр і назва)
Освітня програма Туризм
(назва ОП)

ЗАТВЕРДЖУЮ
Завідувачка кафедри
туризму
(назва кафедри)

(ім'я та прізвище)

“ _____ ” _____ 2025 року

ЗАВДАННЯ
на кваліфікаційну роботу здобувача вищої освіти

Тесличка Вадима Івановича
(прізвище, ім'я, по-батькові)

1. Тема роботи ”Розвиток активних видів туризму в Карпатському рекреаційному регіоні”
керівник роботи _____
(ім'я та прізвище, науковий ступінь, вчене звання)

затверджені наказом ЛНУП від “ 08 ” березня 2024 р. № 172-к-с

2. Строк подання здобувачем роботи до 15 березня 2025 року

3. Вихідні дані до роботи: вітчизняні та зарубіжні законодавчі й нормативно-правові акти з питань розвитку активного туризму, аналітичні та статистичні матеріали Державної служби статистики України та Державного агентства розвитку туризму, матеріали всеукраїнських і міжнародних конференцій, результати наукових досліджень вітчизняних та зарубіжних учених, методичні рекомендації до виконання кваліфікаційних робіт

4. Зміст кваліфікаційної роботи (перелік питань, які потрібно розробити)

ТЕОРЕТИЧНІ АСПЕКТИ ТА ПЕРЕДУМОВИ РОЗВИТКУ АКТИВНИХ ВИДІВ ТУРИЗМУ В КАРПАТСЬКОМУ РЕКРЕАЦІЙНОМУ РЕГІОНІ
Карпатський рекреаційний регіон України як об'єкт дослідження
Характеристика активних видів туризму
Витоки становлення активного туризму в Українських Карпатах
ДОСЛІДЖЕННЯ ПОТЕНЦІАЛУ АКТИВНОГО ТУРИЗМУ В КАРПАТСЬКОМУ РЕГІОНІ УКРАЇНИ
Оцінка стану та ресурсної бази розвитку активних видів туризму в Карпатському регіоні України
Аналіз діяльності громадських організацій та туроператорів активного туризму в Карпатському регіоні
Вплив активних видів туризму на навколишнє середовище
ПЕРСПЕКТИВНІ ШЛЯХИ ТА НАПРЯМКИ РОЗВИТКУ АКТИВНИХ ВИДІВ ТУРИЗМУ В КАРПАТСЬКОМУ РЕКРЕАЦІЙНОМУ РЕГІОНІ
Розвиток туризму та туристичної інфраструктури регіону за рахунок грантів
Шляхи вирішення проблем для подальшого розвитку гірськолижного туризму в регіоні
Розвиток трекінгового туризму у Карпатському регіоні як інноваційного виду активного туризму
ОХОРОНА ПРАЦІ
Аналіз стану охорони праці і заходи покращення виробничої санітарії і гігієни праці у

підприємствах та організаціях туристичної галузі
Пожежна безпека
Інструкція з охорони праці для менеджера з туризму

5. Перелік графічного матеріалу (з точним зазначенням обов'язкових креслень): рисунки, таблиці, схеми

6. Консультанти розділів роботи

Розділ	Ім'я, прізвище та посада консультанта	Підпис, дата		Відмітка про виконання
		завдання видав	завдання прийняв	
Стан охорони навколишнього середовища				
Охорона праці				

7. Дата видачі завдання

КАЛЕНДАРНИЙ ПЛАН

№ з/п	Назва етапів кваліфікаційної роботи	Строк виконання етапів роботи	Відмітка про виконання
1.	Отримання завдання для написання кваліфікаційної роботи.	11.03.2024	
2.	Розробка та затвердження плану кваліфікаційної роботи, ознайомлення з літературними джерелами за темою, збір практичних матеріалів	до 19.04.2024	
3.	Написання вступу і I розділу	до 27.09.2024	
4.	Написання II розділу	до 15.11.2024	
5.	Написання III розділу	до 20.12.2024	
6.	Написання IV розділу і висновків	до 16.01.2025	
7.	Оформлення кваліфікаційної роботи і подання науковому керівнику для написання відгуку	до 02.02.2025	
8.	Перевірка тексту кваліфікаційної роботи на унікальність. Скерування на зовнішню рецензію	до 10.03.2025	
9.	Представлення кваліфікаційної роботи на кафедрі	15.03.2025	
10.	Захист кваліфікаційної роботи перед Екзаменаційною комісією	19.03.2025	

Здобувач вищої освіти _____
(підпис)

_____ (ім'я та прізвище)

Керівник кваліфікаційної роботи

(підпис)

_____ (ім'я та прізвище)

УДК 338.48-52(292.451/454)

Тесличко В.І. Розвиток активних видів туризму в Карпатському рекреаційному регіоні: кваліф. робота за спеціальністю “Туризм”. Львів : ЛНУВМБ імені С.З. Гжицького, 2025. 85 с. На правах рукопису.

Обсяг роботи становить 85 сторінок, включаючи 10 таблиць, 5 рисунків, 51 джерело.

У роботі висвітлені теоретичні аспекти та передумови розвитку активних видів туризму в Карпатському рекреаційному регіоні, зокрема, зроблено опис Карпатського регіону України як об'єкта дослідження, розкрито види активного туризму та витoki його становлення в українських Карпатах.

Проведено дослідження потенціалу активного туризму в Карпатському регіоні України, зокрема, зроблено оцінку стану та ресурсної бази розвитку активних видів туризму, проаналізовано діяльність громадських організацій і туроператорів активного туризму в регіоні.

Розроблено шляхи розвитку активних видів туризму та відповідної туристичної інфраструктури в Карпатському рекреаційному регіоні через залучення грантових коштів. Запропоновано шляхи вирішення проблем для подальшого розвитку гірськолижного туризму в регіоні та трекінгового туризму як інноваційного виду активного туризму.

Анотація

В кваліфікаційній роботі досліджено потенціал активного туризму в Карпатському рекреаційному регіоні України та розроблено рекомендації щодо перспектив його розвитку в сучасних умовах.

В першому розділі кваліфікаційної роботи розкрито теоретичні аспекти та передумови розвитку активних видів туризму в Карпатському рекреаційному регіоні.

В другому розділі проведено дослідження потенціалу активного туризму в Карпатському регіоні України.

В третьому розділі роботи розроблені перспективні шляхи та напрямки розвитку активних видів туризму в Карпатському рекреаційному регіоні України.

***Ключові слова:** регіон, активний туризм, інфраструктура, гранти, гірський туризм, трекінговий туризм.*

Annotation

The qualification work is devoted to the study of the potential of active tourism in the Carpathian region of Ukraine and recommendations are developed regarding the prospects for its development in modern conditions.

The first section of the qualification work reveals theoretical aspects and prerequisites for the development of active tourism in the Carpathian recreational region.

The second section conducts a study of the potential of active tourism in the Carpathian region of Ukraine.

The third section of the work develops promising ways and directions for the development of active tourism in the Carpathian recreational region of Ukraine.

***Keywords:** region, active tourism, infrastructure, grants, mountain tourism, trekking tourism*

ЗМІСТ

ВСТУП	7
Розділ 1. ТЕОРЕТИЧНІ АСПЕКТИ ТА ПЕРЕДУМОВИ РОЗВИТКУ АКТИВНИХ ВИДІВ ТУРИЗМУ В КАРПАТСЬКОМУ РЕКРЕАЦІЙНОМУ РЕГІОНІ	9
1.1. Карпатський рекреаційний регіон України як об'єкт дослідження	9
1.2. Характеристика активних видів туризму	13
1.3. Витоки становлення активного туризму в Українських Карпатах	19
Розділ 2. ДОСЛІДЖЕННЯ ПОТЕНЦІАЛУ АКТИВНОГО ТУРИЗМУ В КАРПАТСЬКОМУ РЕГІОНІ УКРАЇНИ	26
2.1. Оцінка стану та ресурсної бази розвитку активних видів туризму в Карпатському регіоні України	26
2.2. Аналіз діяльності громадських організацій і туроператорів активного туризму в Карпатському регіоні	35
2.3. Вплив активних видів туризму на навколишнє середовище	42
Розділ 3. ПЕРСПЕКТИВНІ ШЛЯХИ ТА НАПРЯМКИ РОЗВИТКУ АКТИВНИХ ВИДІВ ТУРИЗМУ В КАРПАТСЬКОМУ РЕКРЕАЦІЙНОМУ РЕГІОНІ	50
3.1. Розвиток туризму та туристичної інфраструктури регіону за рахунок грантів	50
3.2. Шляхи вирішення проблем для подальшого розвитку гірськолижного туризму в регіоні	58
3.3. Розвиток трекінгового туризму у Карпатському регіоні як інноваційного виду активного туризму	62
Розділ 4. ОХОРОНА ПРАЦІ	67
4.1. Аналіз стану охорони праці і заходи покращення виробничої санітарії і гігієни праці у підприємствах та організаціях туристичної галузі	67
4.2. Пожежна безпека	71
4.3. Інструкція з охорони праці для менеджера з туризму	73
ВИСНОВКИ	76
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ	81

ВСТУП

Активний туризм є невід'ємною частиною туристичної індустрії і спрямований на зміцнення здоров'я людей, розвиток їхніх фізичних, моральних, вольових та інтелектуальних здібностей шляхом залучення їх до спортивних походів різної складності, змагань зі спортивного туризму, самодіяльного туризму та активних туристичних подорожей.

Активний туризм дає поштовх розвитку внутрішнього туризму, пропонуючи відносно дешевий та ефективний відпочинок, і, враховуючи низькі матеріальні доходи більшості населення, став соціальним пріоритетом для урядів, органів державної влади та комерційних організацій.

Українські Карпати – один з найпопулярніших туристичних регіонів України. Мальовничий ландшафт та етнографічне розмаїття регіону закріпили за ним імідж одного з найпривабливіших регіонів України. Регіон пропонує ідеальні умови для інтенсивного розвитку активного туризму, такого як гірськолижний, пішохідний туризм, водні лижі та верхова їзда, що має багатовікову історію.

За останні роки в Україні з'явилися спеціалізовані туроператори з активного туризму, відкрилися нові місця відпочинку на природі, пункти прокату та обслуговування туристичного спорядження, розширилася мережа спеціалізованих засобів розміщення.

Однак попит на активний відпочинок серед внутрішніх туристів поки що не збільшився. Здебільшого активний туризм в Україні є індивідуальним і розвивається в рамках туристичних клубів та груп.

Метою кваліфікаційної роботи є дослідження ресурсного потенціалу активного туризму в Карпатському рекреаційному регіоні України та розробка шляхів і напрямків його розвитку.

Досягнення цієї мети передбачає розв'язання таких завдань:

- розкрити теоретичні аспекти та передумови розвитку активних видів туризму в Карпатському рекреаційному регіоні України;
- висвітлити сутність та види активного туризму;

- вивчити передумови та витoki становлення активного туризму в Українських Карпатах;
- дослідити потенціал активного туризму в Карпатському регіоні України;
- зробити оцінку стану та ресурсної бази розвитку активних видів туризму в Карпатському регіоні України;
- проаналізувати діяльність громадських організацій та туроператорів активного туризму в Карпатському регіоні;
- запропонувати шляхи та напрямки розвитку активних видів туризму в Карпатському рекреаційному регіоні України на перспективу.

Об'єкт дослідження – процес розвитку активного туризму в Карпатському рекреаційному регіоні України.

Предмет дослідження – теоретичні та прикладні аспекти розвитку активних видів туризму.

Методи дослідження. Теоретичною та методологічною базою дослідження є положення сучасної економічної теорії, наукові праці вітчизняних і зарубіжних вчених з питань розвитку та регулювання туристичної галузі, матеріали науково-практичних конференцій.

У процесі дослідження використано такі загальнонаукові та спеціальні методи: метод статистичного аналізу – для дослідження стану та ресурсної бази розвитку активних видів туризму в Карпатському регіоні України, метод експертного оцінювання – визначення основних факторів успіху та основних перешкод для розвитку активного туризму в регіоні; SWOT-аналіз – у процесі оцінки розвитку трекінгового туризму у Карпатському регіоні.

РОЗДІЛ 1

ТЕОРЕТИЧНІ АСПЕКТИ ТА ПЕРЕДУМОВИ РОЗВИТКУ АКТИВНИХ ВИДІВ ТУРИЗМУ В КАРПАТСЬКОМУ РЕКРЕАЦІЙНОМУ РЕГІОНІ

1.1. Карпатський рекреаційний регіон України як об'єкт дослідження

У теоретичному та практичному плані поняття регіону є універсальним і використовується для позначення та визначення територіальних одиниць різного розміру та статусу. У цьому дослідженні це поняття використовується для адміністративного визначення чотирьох областей України (Львівської, Івано-Франківської, Закарпатської та Чернівецької), які мають спільну рису – наявність на їхній території Карпатської гірської системи.

За словами професора Дністрянського М.С., наразі в Україні існує дев'ять офіційно узгоджених економічних районів, які розглядають як суспільно-географічні (Столичний (м. Київ, Житомирська, Київська, Чернігівська області), Центральний (Кіровоградська і Черкаська області), Донецький (Донецька і Луганська області), Придніпровський (Дніпропетровська і Запорізька області), Північно-Східний (Полтавська, Сумська і Харківська області), Причорноморський (Миколаївська, Одеська, Херсонська області, АР Крим), Північно-Західний (Волинська і Рівненська області), Подільський (Вінницька, Тернопільська і Хмельницька області), Карпатський (Закарпатська, Івано-Франківська, Львівська, Чернівецька області) [9]. Уніфіковане районування України наведено на рис. 1.1.

Карпатський регіон займає найзахіднішу частину України, включаючи Львівську, Івано-Франківську, Чернівецьку та Закарпатську області. Загальна площа регіону становить 56,5 000 км², що складає 9,4% від загальної площі України (рис. 1.1). Карпатський регіон є об'єднаним елементом південно-західної України, межує з Волинською областю на півночі та Подільською областю на сході. На заході та південному заході кордони збігаються з державними кордонами України. Це створює можливості для розвитку експортно-орієнтованих галузей та транзиту продукції [23].

Рисунок 1.1 - Районування України

Джерело: [34]

Карпатський регіон займає 9,4% території України і вважається одним з найбільш лісистих регіонів. На них припадає 21% лісистості України (2,3 млн га) та 29,4% запасів деревини (500 млн м³). На область припадає 36,7% лісової площі, тоді як Закарпатська, Івано-Франківська, Львівська та Чернівецька області мають 51,3%, 40,9%, 28,2% та 29,2% лісової площі відповідно. Карпати також характеризуються добрим водокористуванням, посідаючи перше місце за обсягом поверхневого стоку та багатими ресурсами підземних вод.

Регіон має різноманітні природні рекреаційні ресурси, включаючи лікувальні мінеральні води, грязі та бальнеологічні ресурси, такі як озокерит. Мінеральні води, особливо лікувальні, відіграють важливу роль у природних рекреаційних можливостях регіону [18].

Закарпатська область географічно розташована в самому центрі Європи, межує з чотирма країнами Центральної Європи (Польщею, Словаччиною,

Угорщиною та Румунією) і двома українськими областями (Львівською та Івано-Франківською). Площа області складає 12,8 тис. км². Географічний центр Європи знаходиться поблизу села Ділове Рахівського району, позначений геодезичним символом (рис. 1.2).

Рисунок 1.2 - Географічний центр Європи

Джерело: авторське фото

Близько 2/3 території Закарпатської області займають гірські райони на південно-західних схилах Українських Карпат і прилеглої до них Закарпатської низовини (частина Середньодунайської низовини). Гірська частина області складається з трьох асиметричних хребтів з сильним південно-західним нахилом і розділена численними долинами гірських річок. У центральній частині регіону переважають Полонинські гори, тоді як плоскі вершини, відомі як Полонини, використовуються як пасовища (Рівна, Красна, Боржава, Свидовець та ін.). Найвищою вершиною Українських Карпат є гора Говерла (2061 м над рівнем моря) [11].

Львівська область розташована на заході України, традиційно відома як Галичина. Маючи площу 21,8 тис. км², вона займає 3,6% території України.

Вона лежить на південно-західному краю Східноєвропейської рівнини та західній частині північного схилу Українських Карпат. Львівська область межує з Республікою Польща на заході, Волинською – на півночі, Рівненською – на північному сході, Тернопільською – на сході, Івано-Франківською – на південному сході та Закарпатською – на півдні. Виділяють п'ять природних районів області: гірські Карпати на південному заході, Передкарпатська височина, Подільська височина (плато) в центральній частині, Мале Полісся і Волинська височина на півночі. Найвищі вершини – гора Пікуй (1 405 м) на кордоні із Закарпаттям та гора Камра (471 м) на рівнині. Клімат помірно-континентальний вологий, з вологою зимою, вологою весною, м'яким літом і м'якою та сухою осінню. Річна кількість опадів становить 600 мм на рівнині і 1000 мм в горах [13].

Івано-Франківська область розташована на заході України, недалеко від географічного центру Європи. Територія області має ромбоподібну форму, кожна сторона якої межує з однією із сусідніх областей. Північно-східна частина межує з Тернопільською областю, а південно-східна – з Чернівецькою областю по річках Біла та Черемош. Північно-західна частина межує з Львівською областю. Південно-західний кордон області проходить по Карпатському басейну, який розділяє басейни Тиси, Дністра та Плутона. По цьому басейну область межує із Закарпатською областю України, а також межує з Румунією вздовж хребта Чивчин. Загальна довжина кордону з Румунією становить 45 км [12].

Чернівецька область розташована на заході України, межує з Молдовою та Румунією, біля підніжжя Карпатських гір. Регіон складається з Карпатських гір і рівнин Прут-Дністровського річкового басейну. Передгір'я є проміжною ланкою між цими двома формами рельєфу. Регіон має важливі природні ресурси: 147 родовищ, що містять 18 різних корисних копалин, з них 47 родовищ призначені для видобутку.

Мінерально-сировинна база регіону включає широкий спектр ресурсів. Приблизно 80% з них – це сировина для виробництва будівельних матеріалів.

Крім того, 14,5% становлять прісні та мінеральні води, а 4,1% – паливно-енергетичні корисні копалини, такі як газ і газовий конденсат. Регіон також багатий на гірничо-хімічні корисні копалини, на які припадає 1,4% загальних мінеральних ресурсів [14].

Як важливий туристичний регіон національного та міжнародного значення, Карпатський регіон України випереджає інші регіони за багатьма показниками розвитку туризму. Наявність туристичних та рекреаційних активів у вигляді ресурсів, інфраструктури, включаючи паратуризм, прикордонне розташування та багата історія управління туризмом і рекреацією – це далеко не повний перелік аргументів на користь позиції Карпатського регіону України як привабливої туристичної дестинації.

Спільним для всіх областей об'єкта дослідження є те, що регіон тяжіє до Карпатської гірської системи, Розточчя, тобто територій, де природні, історичні та культурні ресурси сприяють розвитку екотуризму, сільського зеленого туризму, туризму на природоохоронних територіях та спортивно-оздоровчого відпочинку, які мають національне та міжнародне значення.

1.2. Характеристика активних видів туризму

Активний відпочинок зайняв важливу позицію в сегментації туристичного ринку. Найпоширенішими видами активного туризму є пішохідний, гірський, лижний, водний (рафтинг і катання на човнах) та велосипедний.

Активний туризм також включає екзотичні та незвичні види туризму, такі як катання на конях, верблюдах, віслюках, ламах, слонах, оленях, собачих упряжках, польоти на повітряних кулях, вітрильних човнах та підводне плавання. Через свою специфіку ці види діяльності не є широко розповсюдженими і зазвичай мають форму тривалих прогулянок на спеціально навчених тваринах, яхтах, повітряних кулях тощо або індивідуальних видів спорту. Крім того, одним з найбільш технічно та психологічно складних видів

туризму є спелеотуризм. Він часто пов'язаний з розвідкою та дослідженням печер і навряд чи є масовим туризмом (доцільніше організувати кільцеві маршрути для туристів та звичайних відпочивальників у певних районах печер).

Кожен вид активного туризму є специфічним, має свої особливості та набір прийомів для проходження маршруту. У табл. 1.1 наведено рухові дії, характерні для видів активного туризму.

Таблиця 1.1 – Характерні рухові дії, властиві для видів активного туризму

Вид туризму	Основні рухові дії
Гірський	Тривала ходьба, перенесення ваги, пересування по трав'янистих схилах, моренам різної величини, пересування по скелях, льоду, снігу, організація навісних переправ, поруччя, рубання сходів ногами, руками, робота з льодорубом, молотком, мотузкою (вузли), утримання на дні водного потоку при переправі, гіпоксія
Пішохідний	Те ж, крім фактора гіпоксії, на додаток – подолання завалів, хащ, ярів, болота, орієнтування на місцевості
Лижний	Рух на лижах по рівнині, на підйомах і спусках, перенесення ваги, організація страховки, самостраховки, подолання завалів, хащ, боротьба з холодом
Водний	Гребна техніка, стернове керування (пліт), рівновага та стабільність судна, на судні, у бурхливому водному потоці, перевороти, плавання, закидання ціпка, елементи пішохідної та гірської техніки при підходах до початку маршруту
Велотуризм	Пересування на навантаженому велосипеді по шосе, стежках, гірських дорогах, організація переправ, ходьба із проведенням велосипеда по нерівностях, крутих підйомах, спусках
Спелеотуризм	Гірська техніка, підходи до печер, перенесення ваги, подолання вузькостей у незвичайних позах (головою вниз та ін.), робота на мотузці без опори, орієнтування в печері, перебування в темряві, боротьба з холодом, вогкістю

Джерело: побудовано автором

Пішохідний і гірський туризм мають більше спільного, аніж відмінного, наприклад, пересування пішки та спільні техніки подолання складних рельєфних і водних перешкод. Різниця полягає в тому, що піші походи

відбуваються в усіх регіонах, тоді як гірський туризм – лише в гірських районах. Однак ця основна відмінність стосується лише походів I-III категорії складності, тоді як пішохідні маршрути більш високої складності часто проходять як у лісистій та пустельній місцевості, так і в гірській місцевості, хоча якісні відмінності (наприклад, технічна складність подолання гірських перевалів) залишаються. Наприклад, гірський маршрут I категорії складності повинен включати щонайменше два перевали IA категорії складності і вимагає певного рівня навичок водіння і техніки безпеки. Піші прогулянки є основою туризму і, як правило, туристична подорож починається саме з походу.

Складність пішохідного маршруту залежить не тільки від поєднання локальних перешкод (переправи, перевали, вершини, траверси і ущелини) і більш тривалих перешкод (ліси, болота, ущелини, моренні піски, сніг і лід), але також від автономності і новизни маршруту, його відстані і тривалості.

Проте, основний спосіб визначити категорію складності похідного маршруту – це порівняти його з попередньо класифікованими маршрутами з довідника.

Гірський туризм можна називати різновидом пішохідного туризму, але є багато причин називати його альпінізмом. Через природні умови на великій висоті та особливості перешкод, гірський туризм представляє ряд викликів, які не зустрічаються в інших видах туризму. Цей вид туризму вирізняється необхідністю наявності спеціального спорядження, володіння особливою технікою, а також акліматизації до великих висот.

Особливістю гірського туризму є те, що робочий день туриста починається між 4 та 5 годинами ранку. У цей час доби в горах рідше трапляються небезпечні природні явища, такі як лавини і падіння каміння, рівень води в річках і струмках найнижчий, а на сонячних схилах не так спекотно.

Лижні тури переважно організовуються взимку, коли сніговий покрив стійкий, а температура нижче 0°C, і туристи пересуваються на лижах.

Основна вимога до лижників-туристів – вміння підтримувати фізичну форму та психологічну рівновагу в постійно прохолодних умовах.

Основна небезпека зимових походів – це холод. Наслідки проявляються в негативних психічних ефектах, таких як м'язова слабкість, поганий фізичний стан, млявість і дратівливість.

Ще одним недоліком гірськолижного туризму є необхідність носити важкий багаж. Рюкзак лижника важить на 15-20% більше, ніж у туриста, який подорожує влітку. Це пов'язано з тим, що їм потрібні теплі речі, запасний одяг, спеціальне спорядження та велика кількість їжі. Одяг повинен бути функціональним, міцним, легким і стійким до морозу та вітру.

Туристичні лижі вимагають особливої уваги. Вони повинні бути надійними, міцними та простими в експлуатації.

Переважно категорійні лижні походи плануються на другу половину зими, коли світловий день довший, а стійкий сніговий покрив товстіший.

Лижний туризм передбачає пересування переважно по цілинному снігу. Тому необхідно прокладати лижні (стежки) як додатковий елемент техніки лижного туризму.

Туристичні лижники повинні вміти виконувати певні рухи як з лижами, так і без них.

Водні об'єкти, які перетинають туристи, включають бурхливі гірські річки та спокійні рівнинні річки, озера та моря. Існує широкий вибір плавзасобів, включаючи дерев'яні та пластикові човни, надувні човни, складні байдарки, катамарани та плоту з надувними елементами.

Основними вимогами до туристичних суден є легкість, надійність, транспортабельність, місткість, плавучість і маневреність.

На рівнинних річках, озерах, водосховищах і прибережних морських ділянках з повільною течією краще використовувати гребні човни, туристичні байдарки та каное, які можуть досягти необхідної швидкості за рахунок активної греблі (переважно спортивні походи до III рівня складності). Надувні човни, катамарани та рафти часто використовують у передгір'ях та гірських

річках, де швидкість течії перевищує 1,5 м/с. У цих човнах веслування використовується переважно як засіб керування та маневрування, а швидкість руху підтримується течією.

Перешкоди на водних шляхах можуть бути природними або штучними. Основними природними перешкодами є мілини, ущелини, хвилі відкритого океану, пороги, болота, зарослі ділянки, завали, кам'янисті мілини і пороги. Штучні перешкоди включають мости, кам'яні кладки, поромні переправи, дамби і деякі риболовецькі споруди (палі, дамби і т.д.). Їх подолання вимагає відповідної технічної підготовки. Складні перешкоди вимагають попередньої розвідки, а дуже складні та небезпечні (складні пороги, водоспади, перешкоди, дамби, шлюзи) - відволікання від берега. Для того, щоб пройти водний маршрут без пригод, туристи повинні бути знайомі з основними гідрологічними характеристиками та динамікою водного об'єкта.

При плаванні в судноплавних водах необхідно знати основні правила навігації і орієнтуватися по берегових і надводних знаках і сигналах.

Їзда на велосипеді може бути в кілька разів швидшою, ніж піші прогулянки (відстань, яку група може проїхати за день, може досягати 100-150 км), що дозволяє їм побачити більше цікавих місць за одну поїздку.

Велосипедисти можуть їхати майже скрізь, де може пройти пішохід. Тому географія велосипедного туризму значною мірою відповідає географії пішохідного туризму.

Найбільш придатними для туризму є спортивно-туристичні та гірські велосипеди. Дорожні велосипеди можна використовувати для одноденних поїздок і некатегорійних походів по рівнинній місцевості. Спортивно-туристичні велосипеди повинні відповідати особливим вимогам, таким як легкість, міцність, надійність та наявність трансмісії з широким діапазоном передаточних чисел (співвідношення зубців ведучої шестерні до зубців шестерні заднього колеса).

Збільшення кількості передач особливо важливо, оскільки зусилля велосипедиста спрямовані на підкорення підйомів. Щоб підготувати велосипед

до тривалої подорожі, перевіряють і регулюють усі компоненти, визначають оптимальну висоту керма і перевіряють зручність сидла. Велосипеди додатково оснащуються надійними переднім і заднім багажниками. На раму і багажник можна прикріпити кілька предметів (наприклад, ремонтні набори, аптечки, пляшки з водою).

Перед початком походу слід розробити чітку систему сигналізації (бажано за допомогою свистків). Всі члени групи повинні вивчити роль лідера. Лідер повинен рухатися рівномірно, регулювати темп руху відповідно до умов роботи групи, не гальмувати раптово без попередження, своєчасно сигналізувати про перешкоди на дорозі, зупиняючись і переміщуючи групу за цим сигналом.

Учасники походу повинні чітко слідувати за маневрами керівника, дотримуватися необхідної дистанції та попереджати про будь-які небезпеки. Учасники повинні бути знайомі з правилами дорожнього руху. Технічний стан велосипеда необхідно контролювати щодня.

Основними особливостями печерного туризму (спелеотуризму) є складність підземних маршрутів через різноманітний рельєф печер (колодязі, завали, вузькі щілини, підземні річки тощо), зазвичай низькі температури, висока відносна вологість (до 100%) і відсутність природного освітлення.

Спелеотуризм вимагає фізичної підготовки, витривалості, спритності, вміння користуватися засобами життєзабезпечення під землею, страховки, хороших навичок плавання і дайвінгу (а за потреби - і підводного плавання) та досвіду скелелазіння. Маршрути зазвичай складаються з двох частин, надземної та підземної. Складність і умови першої частини (пішки, на лижах, човні або іншими засобами) та її тривалість залежать від місця розташування печери, її віддаленості від житла, складності підходу та пори року.

Рівень складності залежить головним чином від топографії та довжини печери, а також від кліматичних умов всередині печери.

Печери, що вимагають спеціальних навичок і технічного обладнання (за винятком касок і джерел світла), поділяються на дев'ять категорій за складністю: 1, 2А, 2Б, 3А, 3Б, 4А, 4Б, 5А, 5Б.

Основними критеріями для визначення категорії складності печери є необхідний час, кількість перешкод на маршруті та їх складність.

Перешкоди включають круті схили (колодязі та уступи) та вузькості. Також присутні снігові та водні перешкоди (включаючи сифони).

Печери, які майже не потребують спеціального обладнання для подолання вертикалей, називаються горизонтальними, печери, де основною перешкодою є крутий прохід, називаються вертикальними, а печери, де зустрічаються різноманітні перешкоди, називаються змішаними печерами.

1.3. Витоки становлення активного туризму в Українських Карпатах

Мальовничий ландшафт та етнографічне розмаїття українських Карпат закріпили за ними імідж одного з найпривабливіших регіонів України. Ідеальні умови для інтенсивного розвитку активних видів туризму, таких як піший туризм, водні лижі та кінний спорт, існують тут ще з минулого століття.

Описи галицьких земель, особливо Карпатських гір, знаходимо в працях українців, іноземних мандрівників та дослідників цих земель. Серед численних реалій та повідомлень про історичні події дипломатів різних рангів цей матеріал настільки великий, що вже систематизований протягом століть і описаний у багатьох публікаціях та збірниках. Варто лише згадати численні публікації І. Клевецького в галицькому часописі “Нова зоря” наприкінці 1920-х на початку 1930-х років. Варті уваги також праці Січинського “Чужинці про Україну” [42], або публікації Я. Ісаєвича, Г. Нудьги та ін. [40]. Цікавим є опис України французьким військовим інженером Гійомом Левансером де Бопланом. Він описує Україну та кілька провінцій Королівства Польського, що простягаються від кордонів Московії до кордону Трансільванії, їхніх звичаїв, способу життя і воєн. Багато уваги приділено природним і географічним умовам Карпатських гір [7].

Одним із найвидатніших мандрівників Галичини наприкінці 18 століття був Бальтазар Гакетт, професор Львівського університету, відомий вчений і мандрівник. Він розпочав свої подорожі з Покуття та Гуцульщини, вивчаючи

структуру та флору Карпатських гір. Його подорожі привели його далі на захід до Дрогобича, Добромиля, Перемишля, Дуклі. Наступним етапом його подорожі були Татри в Польщі та Чехії [3].

Одним із засновників галицьких подорожей у 19 столітті був археолог Адам Чернецький, відомий під псевдонімом Зоріан Доленга-Ходаковський, відомий дослідник слов'янської старовини. 1813-1821 рр. він подорожував Україною, Білорусією, Польщею, росією.

Тридцять років 19 століття стали переломним періодом у становленні туризму як форми і методу краєзнавчого пізнання в Галичині. Одним із чинників етнічного та культурного відродження на землях Західної України стала організація краєзнавчих екскурсій для вивчення народного побуту та фольклору. Керівниками таких спеціальних етнографічних мандрівок були М. Шашкевич, І. Вайлевич та Я. Головацький, члени «Руської Трійці».

Вони багато подорожували Східною Галичиною, Північною Буковиною та Закарпаттям, розшукуючи старовинні рукописи, книги, грамоти та записуючи етнографічний матеріал [21].

Я. Головацький та І. Вагилевич заклали основи вивчення карпатського життя і фольклору та дали поштовх до подальших подорожей інтелектуалів, особливо студентів.

Саме завдячуючи членам Руської Трійці було започатковано вивчення галицького регіону. З цією метою вони здійснили багаторічні етнографічні дослідження Східної Галичини, Північної Буковини та Закарпаття. Я. Головацький та І. Вагилевич першими порушили питання про організацію етнографічних мандрівок Західною Україною. Їхня мандрівка мала не лише пізнавальне, а й виховне значення. Вона стала рушійною силою та взірцем для наступного покоління краєзнавців.

Серед галицьких дослідників кінця 19 століття І. Гавлішкевич багато подорожував і досліджував Карпати. Крім того, він «відкрив» вісім вершин. У своїй статті «Високогір'я Східної Галичини і Буковини» автор описує українські

назви 2000 вершин, які він відкрив за картою Кумерсберга [41]. Саме його слід вважати піонером галицької картографії у 19 столітті.

Іван Франко був неперевершеним організатором багатьох наукових та освітніх подорожей і експедицій.

Франко у 1883 році організував етнографічно-статистичний гурток, який згодом був реорганізований у “Кружок для устроювання мандрівок по ріднім краю”. Під безпосереднім впливом краєзнавчої діяльності Івана Франка у 1883-1889 роках студенти старших курсів організували шість щорічних мандрівок до Східної Галичини. Зміст цих поїздок публікувався в газеті «Діло» у 80-х роках 19 століття.

Лідерство Івана Франка в галузі туризму заохочувало студентів до подальшого розвитку мандрівок. Яскравим прикладом цього є концертні поїздки української молоді по Галичині між 1889 і 1905 роками.

З 1901 по 1914 рік Іван Франко відвідував і жив у селі Криворівня на Верховинщині. Він здійснив численні подорожі до «церков» з підземними печерами, на Кичери довкруги Криворівні, на г. Писаний Камінь, г. Ватанарку (де сходилися на той час кордони Австрії, Угорщини та Румунії), Сине Пресо, потоку Добрин, Чивчин, г. Довбушанку, г. Говерлу [44] та на інші вершини Чорногірського й Горганського хребтів. Окрім піших мандрівок, Франко дарабою плыв Черемошем до Вижниці [1].

Наприкінці 19 століття в багатьох європейських країнах, таких як Австрія, Польща, Чехословаччина та Німеччина, вже існували туристичні об'єднання: Австрійське альпійське товариство (Oesterreichischer Alpenverein), засноване в 1862 році; Австрійський туристичний клуб (Oesterreichischer Touristenclub), були організовані відділи Польського товариства Татранського, а на Прикарпатті – Станіславівський відділ, який функціонував у Станіславі до 1892 р. та пізніше у 1923–1939 рр., і Чорногірський у Коломиї (1876–1939 рр.), які організували багато мандрівок по Карпатах [32]. Невдовзі в Чехословаччині було створено Чехословацький туристичний клуб (Klub Ceskoslovenskych Turistu – KCST), одна з філій якого знаходилася в Рахові.

20 травня 1910 року на загальних зборах у Станіславові було затверджено статут Товариства «Чорногора» та обрано голову і членів секції (ради); головою став С. Стеблицький, а членами секції – Я. Грушкевич, І. Стасинець, Л. Чачковський та Я. Білінський.

Українське туристичне товариство “Чорногора” мало такі завдання:

- 1) пізнавати регіон, Галичину, Буковину, Альпи і Татри;
- 2) збирати матеріали про ці гори;
- 3) охоплювати і популяризувати серед туристів і дослідників природи;
- 4) співпрацювати з НТШ у Львові, Австрійським туристичним клубом і Польським Татранським туристичним товариством;
- 5) надавати методичну та практичну підтримку у проведенні мандрівок.

Ці завдання досягалися через: 1) зльоти і спільні походи; 2) виставки і наукові туристичні доповіді; 3) видання журналів, наукових статей, листівок із зображенням гірських краєвидів, описів маршрутів і картографічного матеріалу; 4) будівництво і утримання туристичних притулків, мостів, стежок, доріг і маршрутних знаків в горах; 5) літні бази (табори); 6) наявність постійного персоналу (гідів, гірських охоронців) на горі. За час свого існування товариство «Чорногора» організовувала зустрічі, конференції, походи, екскурсії, подорожі та публікувала фотографії карпатських вершин. Для мандрівників також публікувалися статті та нариси з туризму та краєзнавства.

Після закінчення Першої світової війни туристично-краєзнавчий рух у Східній Галичині почав поступово відроджуватися, а в 1920-х роках став більш організованим. Активну участь у відродженні руху брали представники української інтелігенції [30].

30 травня 1922 року в Станіславові було відновлено діяльність товариство «Чорногора». Метою товариства було, з одного боку, вивчення та дослідження Карпатських гір, а з іншого – збір та поширення інформації про історичні та природні ландшафти регіону.

Для досягнення своїх цілей товариство організовувало зустрічі, доповіді, конференції, розважальні заходи, спільні туристичні походи, теоретичні та

практичні заняття з молоддю. Також було створено спеціалізовану бібліотеку зі спеціальною літературою з туризму та краєзнавства, картами, схемами, науковими працями та описами туристичних маршрутів. Паралельно члени організації займалися видавничою діяльністю та співпрацювали з Українським туристично-краєзнавчим товариством «Плай», Подільським туристичним товариством та польським Татранським туристичним товариством.

У 1921 році І. Крип'якевич заснував у Львові “Кружок любителів Львова”, який мав три секції: подорожей, екскурсій та старожитностей. З його ініціативи були організовані перші мандрівки Львовом та його околицями.

У жовтні 1924 року у Львові було засновано краєзнавчо-туристичне товариство «Плай», яке проводило загальні збори та конференції, реєструвало краєзнавчі пам'ятки та розробляло туристичні маршрути в Галичині. При товаристві діяли лекції, екскурсії та туристична комісія. Першим президентом був громадський діяч В. Старосольський.

Мета товариства була: б) вивчення та охорона пам'яток історії, культури та природи. в) збирати та зберігати предмети старовини, народної творчості та артефакти [24].

В Самборі в червні 1932 року було створено філію краєзнавчо-андрівного товариства «Плай», яка координувала свою діяльність з товариством «Бойківщина».

З різних форм туризму, що практикувалися в Галичині в той час, пішохідний туризм був найбільш розвиненим. Були розроблені нові пішохідні маршрути, які були позначені вказівниками і стали стандартом для всіх мандрівників. Такі маршрути пролягали через Бескиди та Чорногору.

У 1920-1939 роках члени туристичного товариства здійснили численні мандрівки Карпатами, а з 1928 року розпочали також піші та лижні походи до Чехословаччини та Румунії. Туристичне товариство мало власні притулки в Карпатах (Ворохта, Яремча, Бистриця, Гута, Осмолода), Буркуті, під г. Копиш, г. Фуратик і г. Попадею, де працювали штатні співробітники.

Вагому роль у розвитку лижного туризму відіграло створення Карпатського лещетарського клубу (КЛК) (1924). Зі слів О. Кузьмовича, однією з перших подорожей членів КЛК був лижний похід на Зелем'янку та Славська у січні 1925 року, і з того ж року розпочалися регулярні лижні походи різного рівня складності. Навесні того ж року члени КЛК здійснили свій перший лижний похід на Чорногорі під керівництвом І. Мрица [27].

Поряд з лижним туризмом розвивався і велосипедний. Великий внесок у його розвиток зробив В. Левицький, член туристичного товариства «Плай». Спочатку велотуризм був одно- або дводенними мандрівками. Поступово маршрути ускладнювалися, а відстані збільшувалися. Так, у 1929 році О. Савчинський, І. Мазяк та В. Кіщій за тиждень проїхали маршрут містами: Стрий – Дрогобич – Самбір – Перемишль – Яворів – Львів – Стрий, подолавши 400 км за шість днів. Влітку 1931 року група мандрівників товариства «Плай» мандрувала таким маршрутом: Львів – Сянок – Львів.

1930 року під керівництвом О. Заславського (члена товариства «Чорногора») група мандрівників на велосипедах протягом тижня пройшла маршрутом: Стрий – Станіславів – Ворохта – Косів – Коломия – Снятин – Заліщики – Чортків – Скала над Збручем – Тернопіль – Галич – Ходорів – Жидачів – Журавно – Стрий. На протязі десяти днів мандрівники пройшли понад 800 км.

Варто зазначити, що протяжність і складність маршрутів для всіх видів туризму з роками зростає, що свідчить про покращення технічної підготовки мандрівників.

Водний туризм також стає дедалі популярнішим серед туристичних товариств. Цьому сприяла мережа річок, серед яких Дністер посідає особливе місце. Засновником водного туризму в Галичині був Я. Гладкий, який у 1927 році організував подорож зі Стрия вниз по Дністру до м. Заліщики. На протязі 10 днів мандрівники пройшли понад 250 км. 1934 року члени туристичного товариства «Плай» організували водну мандрівку по Дністру за маршрутом: Львів – Заліщики.

У 1931 році в Українському спортивному товаристві у Львові було створено відділ туризму, який організовував водні, піші та лижні мандрівки. Також було організовано похід під гаслом «1000 км пішки». У 1932 р. була здійснена подорож за маршрутом Львів – Говерла – Заліщики – Львів. У 1933 р. була організована подорож на човні по річці Буг до Кростонополя [10].

У 1932 році члени організації «Плай» організували першу мотоциклетну мандрівку за маршрутом: Львів – Перемишль – Львів. Незважаючи на те, що в цій мандрівці взяло участь лише 12 осіб, вона дала поштовх до розвитку мототуризму в Галичині [43].

Отже, діяльність туристичного товариства «Чорногора» та туристичного товариства «Плай» сприяла організації культурно-просвітницької, оздоровчої та рекреаційної діяльності. Основними завданнями їхньої діяльності були дослідження регіону, вивчення та охорона історико-культурних та природних об'єктів, а також збір та збереження предметів старовини та народного мистецтва. Водночас культурно-просвітницька та фізкультурно-оздоровча складові туристично-краєзнавчої діяльності широко використовувалися для формування духовно-моральних і гармонійних особистостей, закладаючи підвалини для становлення і розвитку активного туризму в Карпатському регіоні.

РОЗДІЛ 2

ДОСЛІДЖЕННЯ ПОТЕНЦІАЛУ АКТИВНОГО ТУРИЗМУ В КАРПАТСЬКОМУ РЕГІОНІ УКРАЇНИ

2.1. Оцінка стану та ресурсної бази розвитку активних видів туризму в Карпатському регіоні України

Рекреаційні зони Карпат ідеально підходять для активного туризму завдяки своїм різноманітним ландшафтам. Карпатський регіон України – це молоді лісисті гори висотою до 2061 м, повноводні швидкі гірські річки та концентрація природних заповідників. Регіон вирізняється своїм самобутнім народним колоритом, унікальними ремеслами та оригінальною дерев'яною архітектурою церков і будинків, що збереглися до наших днів.

В умовах економічної кризи туризм може принести Карпатському регіону такі переваги: виховання молоді через туризм; покращення іміджу країни на міжнародній арені; збільшення та створення нових робочих місць для молоді в туристичному секторі, який вимагає креативності та досвіду і забезпечує стабільний і високий дохід.

Дохід від надання туристичних послуг суб'єктів туристичної діяльності у Карпатському регіоні у 2021 склав 183411,1 тис. грн (табл. 2.1)

Таблиця 2.1 □ Дохід від надання туристичних послуг суб'єктів туристичної діяльності у Карпатському регіоні (тис. грн)

Регіон	Рік			
	2018	2019	2020	2021
Закарпатська область	12181,5	16800,8	10015,3	9474,4
Івано-Франківська область	220430,2	234682,0	243893,2	206925,7
Львівська область	114066,5	176725,8	228708,4	174753,5
Чернівецька область	12485,4	8304,4	10487,5	8657,6

Джерело: складено автором

Якщо проаналізувати по регіонах, то можна відзначити, що лише на Івано-Франківську область припадає збільшення кількості обслугованих туристів – на 17,8% (табл. 2.2). В інших регіонах кількість туристів значно зменшилася, зокрема в Чернівецькій області - на 90,4% та Закарпатській області – на 82,4%.

Таблиця 2.2 □ Кількість обслугованих туристів у межах Карпатського регіону (осіб)

Регіон	Рік			
	2018	2019	2020	2021
Закарпатська область	10245	7655	6414	1804
Івано-Франківська область	47255	97310	59891	55672
Львівська область	34754	41274	40828	28648
Чернівецька область	20712	4466	3061	1997

Джерело: складено автором

Серед видів активного туризму, які користуються попитом серед туристів у Карпатах, можна віднести: піший, гірськолижний, велосипедний, водний, скелелазіння, екологічний, верхова їзда, парапланеризм та подієвий туризм.

Екстремальний туризм у Карпатах також користується попитом. Наприклад, до Дня міста Івано-Франківська на площі біля міського озера відбудеться фестиваль «Х-Гуцулля» для екстремалів із Західної України, приурочений до святкування Дня міста. На скелях Добуша відбудуться змагання зі спортивного скелелазіння. 200-кілометровий велосипедний маршрут Мукачево – Берегово – Виноградів – Хуст – Мукачево також користується популярністю серед туристів, які люблять екстремальний туризм.

Спортивно-туристична рекреація, що поєднує спорт, туризм, мисливство та рибальство, відіграє важливу роль у Карпатах: до послуг спортсменів і туристів 14 спортивних баз і таборів, 36 туристичних баз та їхніх філій і притулків. Щороку Карпати відвідують близько 2 мільйонів туристів з усієї країни. Спортивна база «Україна» у Ворохті є спортивним центром

національного значення. Провідними туристичними базами також є: «Прикарпаття», «Гуцульщина», «Сріблясті водоспади», «Карпатські зорі» на Івано-Франківщині; «Світанок», «Латориця», «Нарцис», «Трембіта», «Тиса», «Говерла» – на Закарпатті. Туристичні маршрути національного значення пролягають через мальовничі гірські ліси в напрямку до найвищої гори Говерла.

Карпатський регіон має гарні умови для полювання та риболовлі, але ці види рекреаційної діяльності дещо обмежені в часі та місці. Найбільш поширеною і найменш організованою є утилітарна рекреація, яка поєднує аматорський збір грибів, дикорослих ягід, горіхів, лікарських рослин і квітів з відпочинком у лісі. Цей вид рекреації охоплює майже всі ліси, від передгір'я до високогір'я. Десятки тисяч жителів міст і сіл вирушають до лісу, коли дозрівають ягоди, горіхи та гриби.

Найпоширенішим видом активного туризму є гірськолижний. Карпатський регіон має усі природні ресурси та передумови для розвитку даного виду туризму.

Карпатський регіон України має невисокі гори вулканічного походження з середньою висотою 1200-1400 м над рівнем моря. Найвища вершина - гора Говерла (2061 м), розташована поблизу сіл Ясіня та Яблуниця. Поруч знаходяться українські «двотисячники», зосереджені в Чорногірському масиві, такі як гора Бребенескул (2032 м), Піп Іван Чорногорський (2028 м), Петрос (2020 м), Гутин Томнатик (2016 м), Ребра (2001 м). Ці вершини вкриті снігом близько п'яти місяців на рік і мають приємні схили, які забезпечують умови для розвитку гірськолижного туризму в усіх чотирьох регіонах.

Важливою є також туристична інфраструктура, яка включає відповідно обладнані гірськолижні траси, підйомники, маршрути, засоби штучного засніження, прокат гірськолижного спорядження, достатня кількість готелів, туристичних комплексів та інших закладів розміщення, харчування та розваг.

В Карпатському регіоні є досить гірськолижних курортів, окремі з яких мають умови, що відповідають міжнародним стандартам. Найважливішими гірськолижними курортами є: Буковель – Івано-Франківська область; Драгобрат,

Пилипець і Красія – Закарпаття; Славське і Тисовець – Львівська область; Мигове – Чернівецька область (табл. 2.3).

Таблиця 2.3 – Гірськолижні комплекси в Українських Карпатах

№ з/п	Гірськолижний комплекс
1. Львівська обл.	
	смт.Славське (ГЛК «Тростян»)
	с.Волосянка (ГЛК «Захар Беркут»)
	с.Плав'є (ГЛК «Плай»)
	с.Орявчик (ГЛК «Звенів»)
	ГЛК «Тисовець»
2. Закарпатська обл.	
	с.Вишка (ГЛК «Красія»)
	ГЛК «Драгобрат»
	смт.Міжгір'я (г.Маковиця)
	с.Подобовець (ГЛК «Подобовець»)
	с.Пилипець (ГЛК «Пилипець»)
	с.Ізки (ГЛК «Ізки»)
3. Івано-Франківська обл.	
	смт. Ворохта (г.Ребровач)
	с.Яблуниця (г.Микулинка)
	с.Поляниця (ГЛК «Буковель»)
4. Чернівецька обл.	
	с.Бояни (ГЛК «Сонячна долина»)
	с.Горбово
	с.Мигово

Джерело: побудовано автором

Загалом гірськолижний туризм розвинений у 19 районах Карпатського рекреаційного регіону. Переважна кількість гірськолижних курортів знаходиться в Закарпатській області, де їх 16, що становить 42% від загальної кількості. Шість у Міжгірському районі, три у Рахівському, два у Великоберезнянському та по одному у Мукачівському, Тячинському, Перечинському, Воловецькому та Хустському районах. Івано-Франківська область посідає друге місце з дев'ятьма курортами, що становить 24% від загальної кількості курортів у Карпатах. Найбільша кількість курортів знаходиться в Яремче (чотири) та м.Косів (три), тоді як у Верховинському та Долинському районах є лише по одному.

Львівська область посідає третє місце з вісьмома курортами, що становить 21% від загальної кількості. Найбільше курортів у Сколівському районі – шість, далі йдуть Турківський та Миколаївський райони – по одному. Чернівецька область посідає останнє місце за кількістю гірськолижних курортів – чотири, або 13%. По одному гірськолижному курорту є в Герцаївському, Вижницькому, Путильському та Новоселицькому районах.

Найбільше гірськолижних підйомників має Закарпатська область – 60, або 39%. На другому місці – Івано-Франківська область з 39 підйомниками або 25%, на третьому – Львівська область з 37 підйомниками або 24%, а Чернівецька область має найменшу кількість підйомників – 18 підйомників або 12%. Найбільша кількість закладів розміщення в Івано-Франківській області – 204, або 43%; на другому місці Закарпатська область – 142, або 30%; на третьому місці Львівська область – 83, або 17%; і найменша кількість закладів розміщення в Чернівецькій області - 46, або 10%.

В табл. 2.4. відображено рейтинг областей Карпатського регіону щодо розвитку гірськолижного туризму.

Таблиця 2.4 – Рейтинг областей Карпатського регіону щодо розвитку гірськолижного туризму

Області					
	районів	курортів	трас	підйомників	засобів розміщення
Закарпатська	1	1	2	1	2
Івано-Франківська	2	2	1	2	1
Львівська	3	3	3	3	3
Чернівецька	4	4	4	4	4

Джерело: складено автором

Як видно з табл., Закарпатська та Івано-Франківська області є лідерами у розвитку гірськолижного туризму. Закарпатська область є лідером за кількістю

районів, курортів та підйомників, тоді як Івано-Франківська область є лідером за кількістю гірськолижних курортів та об'єктів розміщення. Закарпатська область за умови розвитку інфраструктури має потенціал стати лідером внутрішнього гірськолижного туризму. Львівська область посідає третє місце за всіма показниками, а Чернівецька – четверте.

Важливим елементом гірськолижного туризму є наявність туристичних потоків: у 2021 році курорт Буковель очолив список відвідувачів з 2,1 млн туристів з України, Білорусі, Молдови та інших країн. Комплекс сьогодні відповідає світовим стандартам інфраструктурного забезпечення. «Буковель – чи не єдиний курорт у нашій країні, який пропонує широкий спектр послуг і може задовольнити потреби різних рекреантів. Фінансовою основою розвитку комплексу «Буковель» стали приватні інвестиції, в результаті чого було створено один з провідних спортивно-оздоровчих курортів Європи, з усіма необхідними складовими та елементами допоміжної інфраструктури.

Курорт Славське відвідує 0,8 мільйона туристів, а молодий і перспективний курорт Тисовець – 0,035 мільйона туристів.

Аналізуючи гірськолижний туризм в Українських Карпатах, можна зробити висновок, що цей вид туризму є основою для розвитку активного туризму в регіоні взимку.

Карпатський регіон (Івано-Франківська область та Марамурешський повіт) є одним з найпопулярніших туристичних регіонів Європи. Різноманітність природних перешкод дозволяє туристам оволодіти майже всіма прийомами техніки пішохідного туризму та орієнтування, а також проводити значні тренувальні заходи.

Пішохідні маршрути в Карпатах варіюються за складністю від найпростіших для сімей та дітей до складних, багатоденних маршрутів для досвідчених туристів, III категорії складності.

Походи в Карпати можливі з травня по жовтень. Однак слід пам'ятати, що в травні на високогір'ї ще багато снігу, а в жовтні температура значно знижується, особливо вночі. Найцікавіші маршрути в Карпатах прокладені

вздовж гірських хребтів. Наприклад, маршрути III категорії складності проходять по найвищих гірських хребтах: Черногора, Горгани, Родна і Марамуреш.

Плануючи походи в Карпати, важливо пам'ятати, що тут є території, визначені як природні заповідники (наприклад, Карпатський біосферний заповідник, Карпатський національний парк, Синевирський національний парк). Для проходження таких маршрутів потрібно отримати дозвіл від керівництва цих об'єктів і дотримуватися певних правил поведінки.

Під час походів обов'язковим є інформування гірських пошуково-рятувальних груп в районі проходження маршруту. Недотримання туристами правил безпеки в горах може призвести до виникнення надзвичайних ситуацій, пов'язаних з пошуком і порятунком туристів.

Найпопулярнішими серед туристів є маршрути вздовж Черногірського хребта через вершини Говерла, Піп Іван, Петрос, Гутий, Ціблеш та Родней, а також з відвідуванням високогірних озер Бребенескул, Несамовите та Марічейка. Важливими для польських туристичних груп є маршрути вздовж колишнього польського кордону через масив Черногора та Центральні Горгани (г. Сивуля).

В табл. 2.5. розглянемо пішохідні туристичні маршрути в Карпатах за рівнями складності.

Велосипедний туризм має переваги над іншими видами туризму. Велосипед – дуже зручний засіб пересування. Він дозволяє людям долати великі відстані зі значною швидкістю, знайомитися з місцевістю в коротких поїздках і відвідувати цікаві місця, які знаходяться досить далеко одне від одного.

Їзда на велосипеді – це привабливий активний відпочинок, який пропонує багато несподіваних, іноді безпрецедентних і творчих вражень. У Карпатському регіоні щорічно організуються велосипедні змагання та фестивалі для популяризації активного відпочинку, такого як велоспорт, маунтінбайк та інші екстремальні види спорту.

Таблиця 2.5 – Пішохідні туристичні маршрути в Карпатах за рівнями складності

Рівень складності маршруту	Маршрути
II категорія складності	<ul style="list-style-type: none"> ➤ смт Ясіня – г. Чорна Клива – г. Братківська – г. Дурня – пер. Рогози – г. Побита – г. Бертъ – г. Вел. Кепута – г. Буштул – г. Коретвина – г. Чорна Ріка – р. Озерянка – оз. Синевир – г. Озерна – пер. Торунський – г. Чорна Ріпа – с. Ялинкувате. ➤ м. Яремче – пер. Прислоп – г. Довбушанка – с. Бистриця – пер. Рогози – г. Дурня – г. Братківська – пер. Околи – г. Татарука – г. Одяска – г. Стіг – г. Близниця – г. Стара – с. Кваси – г. Менчул – г. Петрос – г. Говерла ➤ г. Бребенескул – г. Піп Іван – смт Верховина; ➤ г. Гутий (м.Байя Маре, м.Байя Спріе, м. Кавнік, м.Десесті, м. Баіут) – г. Ціблеш; ➤ г.Тиргу-Лепуш – г.Родна; ➤ г. Драгомірешти – г.Мойсей – м. Борша (Марамурешські гори); ➤ г. Візеу де Сус – г.Візеу де Жос – м. Борша.
III категорія складності (експериментальні)	<ul style="list-style-type: none"> ➤ м. Рахів – г. Піп Іван Мармароський – г. Стіг – г. Чорна Гора (Піп Іван) – г. Говерла – г. Кукул – пер. Яблуницький – г. Довга – г. Братківська – пер. Рогодзи – г. Сивуля – г. Попадя – пер. Торунський – г. Чорна Ріпа – т/с Беркут. ➤ м. Яремче – р. Жонка – г. Довбушанка – пер. Столи – г. Чорна Клива – г. Братківська – пер. Рогодзи – г. Сивуля – г. Попадя – г. Чорна Ріпа – т/с Беркут. ➤ м. Рахів – г. Близниця – г. Братківська – пер. Рогодзи – г. Сивуля – г. Попадя – г. Чорна Ріпа – ст. Беркут. ➤ смт. Верховина – г. Піп Іван (Чорна Гора) – г. Дземброня – г. Говерла – г. Петрос – с. Кваси – г. Близниця – г. Татарука – пер. Окола – г. Братківська – пер. Рогодзи – г. Сивуля – г. Кінець Горгану – г. Бертъ – г. Буштул – пер. Руський – г. Попад'я – хр. Горган – р. Розтока – оз. Синевир – г. Озерна – смт. Міжгір'я.

Джерело: складено автором

На сьогоднішній день проект «ВелоКраїна» підтримує розвиток інфраструктури для велосипедного туризму у Яремчанській міській раді,

Верховинському, Коломийському, Косівському, Надвірнянському та Снятинському районах Івано-Франківської області.

У межах проекту “Велокраїна”:

- розроблено та описано 51 веломаршрут (маршрути – радіальні, кільцеві, довжиною 7-60 км, складність – для початківців, середня, професійна) загальною протяжністю 1 300 км;
- видано туристичні карти, каталоги та презентаційні буклети;
- для туристів збудовано десять нових придорожніх зон відпочинку;
- встановлено 800 велопарковок;
- 53 садиби з 1091 ліжко-місце задовольняють потреби велосипедистів;
- створена та постійно оновлюється веб-сторінка проекту (www.bikeland.org.ua; www.bikeland.com.ua).

Створено велосипедний екологічний туристичний маршрут до урочища “Козакова долина”, що проходить по території заказника національного значення за маршрутом: м. Івано-Франківськ – с. Вовчинці – ур. Козакова долина – с. Побережжя – с. Ганусівка – с. Узінь – с. Колодіївка – м. Івано-Франківськ.

У 2001 році в повіті Марамуреш відбувся перший етап Чемпіонату Румунії з мотоциклетного спорту на маршруті по горах Родна.

Лісові дороги та стежки, які пролягають через Карпатські гори, створюють ідеальні умови для катання на мотоциклах і квадроциклах та проведення чемпіонатів.

На основі дослідження можна зробити висновок, що активний туризм є досить дорогим видом спорту.

Однак немає сумнівів, що Україна має всі ресурси для розвитку даного виду туризму, який може бути привабливим і для іноземних туристів.

2.2. Аналіз діяльності громадських організацій та туроператорів активного туризму в Карпатському регіоні

В Україні активний туризм самостійно розвивали громадські організації, такі як Федерація спортивного туризму та туристичні асоціації. На жаль, відсутність фінансової підтримки з боку державних органів дуже негативно вплинула на активний туризм, і його розвиток вступив у період занепаду. Як наслідок, кількість людей, які беруть участь в активному туризмі, різко скоротилася.

Від повного занепаду активний туризм врятували ентузіасти, що залишилися у федераціях та туристичних спілках, але через брак фінансування федерації та туристичні спілки могли підтримувати лише форпости туристичного руху.

У цей період у багатьох регіонах туристична галузь почала шукати шляхи виходу зі скрутного становища, поєднуючи державні та комерційні інтереси. ТанDEM фінансових і громадських структур почав давати позитивні результати. Однак слабкі фінансові комерційні можливості і слабкі структури перешкоджали стабільному розвитку активного туризму. Реальне зростання розвитку активного туризму в регіоні можна було спостерігати лише тоді, коли громадські структури та комерційні фінанси частково доповнювалися державним фінансуванням.

Федерація спортивного туризму України була створена у 2000 році, а у 2002 році Рада директорів Національної спортивної ради України надала їй статус державної. Осередки федерації діють у 24 областях та місті Києві. Федерація спортивного туризму України зосереджує свою діяльність на розвитку спортивного туризму, зокрема автомобільного, вітрильного, велосипедного, водного, гірського, комбінованого, лижного, мотоциклетного, пішохідного та спелеотуризму.

Існує також громадська організація «Українська асоціація активного та екологічного туризму», яка займається популяризацією та розвитком пригодницького та екологічного туризму в Україні. Українська асоціація

активного та екологічного туризму – це громадська ініціатива, спрямована на популяризацію та розвиток дружнього до природи активного відпочинку та екологічного туризму. Асоціація є професійним об'єднанням, де відбувається обмін актуальною інформацією, піднімаються та вирішуються нагальні питання.

Останніми роками в Україні відбувається інтенсивний розвиток інфраструктури, що призвело до збільшення кількості спеціалізованих туроператорів та гідів, сучасних туристичних об'єктів та спеціалізованих магазинів, пунктів прокату та обслуговування, спеціалізованих засобів розміщення та індивідуальних місць для відпочинку на природі, різноманітної туристичної інформації, карт та путівників. Сполучення між Україною та іншими країнами і континентами постійно покращується, що сприяє збільшенню кількості прихильників активного туризму та екотуризму в країні.

Заснована на принципі самоорганізації всередині галузі, Українська асоціація активного та екологічного туризму, об'єднує всіх, хто зацікавлений у розвитку активного та екологічного туризму, включаючи комерційні асоціації, органи державної влади, приватних осіб, місцеві органи влади та управління, а також іноземні представництва.

Завдання асоціації:

- Пропагувати активний та здоровий спосіб життя;
- Розвивати активний та екологічний туризм;
- Створити та впровадити постійну інформаційно-рекламну кампанію;
- Підвищувати якість послуг та рівень безпеки туристів;
- Покращувати кадрове забезпечення та інфраструктуру;
- Вдосконалювати нормативно-правову базу;
- Здійснювати фінансову та матеріально-технічну підтримку туристичної галузі;
- Рационально використовувати природні та історико-культурні туристичні ресурси;
- Сприяти сталому розвитку туристичних дестинацій, туристичних об'єктів та місцевих громад;

– Посилювати конкурентоспроможність ринку пригодницького та екологічного туризму в Україні.

Розглянемо основні напрямки діяльності асоціації:

1. Реклама, інформація та пропаганда – участь у спеціалізованих виставках в Україні та за кордоном, популяризація активного туризму, пропаганда здорового та активного способу життя серед молоді, видання спеціалізованої реклами, каталогів та путівників, функціонування постійно діючих інформаційних центрів, співпраця зі ЗМІ, тематична соціальна реклама, тематичні конкурси, прес-тури та фотовиставки.

2. Інтеграція та стимулювання – взаємоспівпраця членів асоціації, обмін інформацією та пропозиціями, участь у виставках, спільне обговорення та вирішення проблем, системи знижок для членів асоціації, галузеві конкурси для визначення лідерів, створення знаків якості.

3. Кваліфікація та освіта – підвищення безпеки туристів та якості обслуговування, організація семінарів, тренінгів та курсів для гідів, обмін досвідом з національними та міжнародними партнерськими організаціями, популяризація здорового та активного способу життя серед молоді.

4. Регулювання та законодавство – правовий захист інтересів членів асоціації, внесення необхідних змін до нормативно-правових документів, стратегії розвитку активного туризму та екотуризму, розробка національних, регіональних та місцевих програм; гармонізація термінології.

5. Аналіз та статистика – моніторинг та аналіз ринку, маркетингові дослідження, статистика та прогнози.

6. Екологія – раціоналізація та раціональне використання природних та історико-культурних туристичних ресурсів України, охорона навколишнього середовища, впровадження екологічної сертифікації, налагодження тісної співпраці між членами асоціації та природоохоронними територіями, підтримка сталого розвитку туристичних дестинацій, підготовка волонтерів.

7. Інфраструктура – стимулювання розвитку необхідної інфраструктури, розробка інфраструктурних проєктів, створення мережі активних екотуристичних маршрутів в Україні та відображення туристичних маршрутів.

8. Проєкти та економіка – проєкти, інвестиції, специфічні проєкти асоціації, експедиції.

Діяльність УАЕТА: популяризація екологічного активного туризму, постійний моніторинг та аналіз ринку, сприяння розвитку спеціалізованої та додаткової туристичної інфраструктури, організація навчання гідів, підвищення якості туристичного обслуговування та безпеки, підвищення кваліфікаційного рівня гідів, видання каталогів туристичних путівників, організація прес-турів організація публічної реклами пригородницького та екологічного туризму, участь у виставках, створення нових маршрутів, використання нових об'єктів та територій, підтримка сталого розвитку через тісну співпрацю з природними та історико-культурними територіями (національні парки, заповідники), співпраця з місцевими органами влади та органами управління туризмом, співпраця з іноземними професійними асоціаціями та туристичними організаціями, обмін досвідом з національними та міжнародними партнерськими організаціями.

Серед туроператорів, які пропонують послуги активного туризму, в тому числі в Карпатському регіоні слід відзначити: «Tour U», Туроператор «Молодіжний туризм», Туроператор «Відвідай»; «Svitlana Tour», «Etnotur», «Яструб-тур» (рис. 2.1).

«Tour U». Львів є лідером продажів Tour U, на нього припадає 65% річних бронювань і 15% турів у радіусі 300 км. Представники компанії також відзначають високий інтерес туристів до відпочинку на природі, зокрема в горах, на воді з розвиненою інфраструктурою та в готелях з басейнами. Цікаві та якісні заклади харчування, активні розваги та місця для проживання є важливими факторами при виборі місця відпочинку. З цієї причини найпопулярнішим напрямком для багатоденних поїздок є Карпати, а список для одноденних поїздок очолюють Тернопіль, Тустань, Синевир та Розточчя.

Рисунок 2.1 – Туроператори-лідери активного туризму в Карпатському регіоні

Джерело: побудовано автором

Туроператор «Молодіжний туризм». Туроператор пропонує екскурсії на будь-який смак – від захоплюючих прогулянок історичними містами до активних походів у гори. З Львівського напрямку користуються попитом у туристів:

- тур на лижі на Плай зі Львова – любителі екстремального відпочинку можуть кататися по чорному маршруту, а початківці – скористатися послугами інструкторів
- тур в Карпати на 4 дні (міні-екстрим) – катання на ГАЗонах по полонині, підкорення Говерли;
- тижневий екстрим тур – 9 атракцій (все включено) – Квест, Похід по печерах, сплав по Дністру, сходження на гору Петрос, Велозаїзд, релакс в бані, Рафтинг в Карпатах, прогулянка на конях;
- екстрим тур №2 (місця сили) – похід вгору, сплав річкою, печери, відпочинок біля водоспадів.

Туроператор «Відвідай». Туроператора «Відвідай», за результатами премії Ukrainian Tourism Awards, у 2020 та 2021 роках поспіль визнано найкращим туроператором в Україні. Щодо активних видів туризму туроператор пропонує багато різних пішохідних та гірськокожних маршрутів, а також активний відпочинок поєднується з пізнанням культури і традицій Карпатського регіону. Зокрема, популярними є такі туристичні маршрути: Буковель: лижі, санки і гуцульські забавлянки; Канатка на Боржаву і Синевир; Озеро Синевир, ведмеді, гори і канатка; Похід на Пікуй; Сплав по Черемошу + Буковель; Похід на гору Парашка; Похід на гору Лопату; Говерла, Яремче + Буковель; Похід на Говерлу за 1 день; Пилипець (трансфер); Сплав Карпатами + Тустань; Похід на г. Ребра і Гутин Томнатик; Похід на Шпиці та озеро Несамовите; Гора Петрос, Манява і не тільки; Похід на гору Хом'як + водоспад Женецький Гук; Похід на Піп Іван Чорногірський, Смотрич і Вухатий Камінь.

«Svitlana Tour». Карпати є лідером і в звітах цієї компанії. Зокрема, йдеться про Яремче, Ворохту та Говерлу. Трохи менше туристів обрали Мукачево та Ужгород. Загалом, Івано-Франківська та Закарпатська області поєднують в собі універсальні туристичні принади, такі як унікальна природа, регулярні ярмарки та фестивалі, а також широкий вибір житла - від дешевих садиб до дорогих готелів.

У 2025 році одним з найпопулярніших активних турів, рекомендованих «Svitlana Tour», є тур в Карпати. Маршрут знайомий: Яремче, Говерла, Яблунецький перевал, підйом на ГАЗ-66 на вершину Драгобрата і далі по хребту повз гарне озеро Ворожеска аж до гірського озера Герешаска. Біля озера можна влаштовувати пікнік на фоні гір та мальовничих пейзажів.

«Etnotur». У Карпати з «Etnotur» – це маршрут для відчайдушних любителів гірських мандрівок. Тур дозволяє будь-якому туристу піднятися на вершину Говерли. Маршрут розроблений таким чином, що розрахований на туристів від дітей віком від 4 років до людей старше 60 років. Наступного дня туристи мажуть відвідати найяскравіші місця Карпатських гір – Ворохта, Яремче та Буковель. Плай, Пилипець, Славське, Мигове та Красія – курорти, де

можна весело та активно провести вихідні. У кожному з них є кілька трас різної складності.

«Яструб Тур». Коли мова йде про активний відпочинок на природі, Західна Україна особливо популярна для підкорення гірських вершин. Буковель є лідером зимового відпочинку.

Провідні туроператори в Україні вказують на однакові проблеми, що перешкоджають розвитку активного туризму:

1. Погані дороги. Часто, чим цікавішим є туристичний напрямок, тим гірші дороги до нього. Багато доріг мають статус районних і тому не ремонтуються одразу.

2. Застаріла готельна база, включаючи санаторії та бази відпочинку з меблями радянських часів.

3. Поганий стан переважної більшості туристичних об'єктів.

4. Недостатньо розвинута логістична інфраструктура (відсутність туалетів, парковок, смітників тощо).

5. Відсутність обов'язкової стандартизації та сертифікації закладів харчування та розміщення.

6. Нестача персоналу, який надає туристичні послуги в туристичних дестинаціях.

7. Зростання цін на пасажирські перевезення. Це одна з головних причин зростання цін на тури в Україні.

8. Завищення цін на інфраструктуру та курорти у піковий сезон.

Незважаючи на багато проблем і перешкод, активний туризм в Карпатському регіоні дійсно розвивається і стає все більш популярним. Особливою популярністю користуються одноденні поїздки та тури вихідного дня. Тож у чому привабливість та переваги відпочинку в регіоні:

1. Мальовничі місця та їх різноманітність: гори, пустелі, озера, архітектура, традиції.

2. Дешеві тури. Подорож в Карпати коштує в середньому 650 грн на добу на одного мандрівника.

3. Можливість відвідати дику природу (заповідники), що належать до різних географічних зон.
4. Доступна їжа, розваги та ресторани.
5. Вагомою перевагою активного туризму є його молодість в Україні, що говорить про ще не використаний потенціал його розвитку.
6. Талановиті фахівці з туризму, серед яких гідни, екскурсоводи та розробники маршрутів.

2.3. Вплив активних видів туризму на навколишнє середовище

Вплив туризму і активного, зокрема, на природне довкілля часто окреслюють як «агресивне». Експансія масового туризму особливо негативні наслідки мала в гірських районах світу. Особливо сильних змін від туристичного руху зазнали Альпи, Скелясті Гори, Західні Карпати, Гімалаї, Шотландські гори. Гірське середовище з погляду специфіки і різноманітності особливо вразливе до різних форм господарського впливу. Негативні наслідки туристичної діяльності в гірських умовах призводять до порушення рівноваги гірських екосистем, які дуже важко піддаються відновленню. Найбільш характерним процесом, пов'язаним з туристичним впливом у гірських геосистемах є знеліснення (через будівництво гірськолижних трас, доріг та експансію туристичної забудови і зменшення заліснених та сільськогосподарських територій).

Відчутних змін зазнають найцінніші території у гірських регіонах – природоохоронні, зокрема, національні парки. У багатьох гірських національних парках зафіксовано надмірний туристичний рух, який веде до негативних екологічних наслідків, що характерні для масового туризму.

Стає очевидним, що розвиток туризму та якість природного середовища між собою тісно пов'язані. Тому дуже важливе таке планування туризму, яке б дало змогу узгодити розвиток туризму і збереження природного середовища. У туристичних проектах повинні бути детально опрацьовані соціальні й

екологічні наслідки туристичного розвитку певної території. Важливо до участі у плануванні туристичних об'єктів залучати представників місцевої громади. Для охоронних територій (національні і ландшафтні парки) доцільно визначати туристичну ємність для основних екосистем, гірських долин, гірських хребтів.

Останні десятиріччя засвідчують розвиток нових форм туризму, орієнтованих на обмеження негативних наслідків з туризму. У різних країнах з'явилися програми з туризму, орієнтовані на гармонізацію відносин між туризмом і природним середовищем. Серед них такі: зелений туризм, екотуризм, зрівноважений туризм. На практиці ці альтернативні напрями туризму передбачають обмеження нового туристичного будівництва і ширше використання локальної нічліжної бази, передусім житла місцевих мешканців, пропагування екологічних видів транспорту, впровадження проєкологічних технологій для найбільш поширених форм туризму (відпочинковий, піший), а також підвищення екологічної свідомості туристів і місцевих жителів. Проблематика сталого розвитку туризму відображена в базових міжнародних документах: Рамковій Конвенції про охорону та сталий розвиток Карпат (2010) та Протоколі про сталий туризм (2012).

Карпатський регіон України після спаду 80-90-х років XX ст. на початку XXI ст. знову відчуває зростання туристичної активності, що виявляється в розбудові туристичної інфраструктури та збільшенні інтенсивності туристичного руху. З огляду на задекларовані пріоритети щодо сталого розвитку Карпатського регіону постає необхідність розробки екологічних засад розвитку туристичної галузі. Це потребує з одного боку, оцінки природно-ресурсного потенціалу для потреб туристичного господарювання та визначення стійкості природних компонентів до туристичних навантажень, з іншого, – обґрунтування системи заходів щодо модернізації основних форм туристичних занять у регіоні згідно з природоохоронними вимогами й інтересами місцевого населення та самих туристів.

Основні впливи туристичної діяльності на природне середовище в Українських Карпатах пов'язані з:

1. Туристичною інфраструктурою (транспортна, нічліжна, відпочинкова, гірськолижна) через створення антропогенно модифікованих гірських комплексів.

2. Забрудненням навколишнього середовища: поверхневих вод стоками з туристичних об'єктів, погіршення стану повітря в туристичних центрах через надмірне використання індивідуального автотранспорту.

3. Рекреаційною дигресією ґрунтово-рослинного покриву і рельєфу на гірськолижних спусках та пішохідних трасах.

До основних негативних наслідків, зумовлених туристичною діяльністю, для середовища Українських Карпат належать:

– швидка розбудова нових великих туристичних комплексів, що відбувається в дуже інтенсивний спосіб зі значним впливом на природне середовище (гірськолижні комплекси «Буковель» на Івано-Франківщині, Мігієве на Буковині та Волосянка і Плай на Львівщині). Тут виконують значні обсяги земляних робіт, проводять інженерно-технічні заходи та знеліснення території;

– збіднення традиційного ландшафту гірських сільських територій унаслідок урбаністичної туристичної забудови. Багатопверхові готельні комплекси і бази відпочинку порушують малоповерховий стиль забудови сільських місцевостей та знижують естетичні властивості територій. Такі тенденції властиві провідним туристичним центрам (Яремча, Славське, Косів) та багатьом закарпатським курортним селищам;

– інтенсивна туристична антропопресія рослинності й ґрунтів у зеленій зоні туристичних центрів (Яремча, Ворохта, Славське, Рахів) та поблизу визначних туристичних місць (гірські вершини Говерла, Петрос; водоспади – Пробій, Кам'янка, Манявський; природно-культурні комплекси Манявський скит, Урицькі скелі, Скелі Довбуша у Бубнищі). Вона виявляється передусім на туристичних стежках, магістральних шляхах та відпочинкових майданчиках.

Сучасний етап розвитку туризму в регіоні супроводжується значною активністю в розбудові об'єктів малоформатної нічліжної бази – агроосель,

котеджів, міні-пансіонатів. Ця туристична забудова концентрується довкола населених пунктів і локалізується поблизу атракційних природних об'єктів - лісових масивів, долин гірських потоків. Експансія цієї забудови веде до витіснення та зменшення площі сільськогосподарських угідь та зубожіння традиційного ландшафту.

Відповідно, на природоохоронних територіях Українських Карпат останніми роками також виявляються негативні тенденції впливу рекреаційно-туристичної діяльності на природне середовище. Серед них: надмірне туристичне навантаження на ознакованих туристичних стежках (Карпатський національний парк, Карпатський біосферний заповідник), значне навантаження та засміченість найбільш відвідуваних місць у національних парках:

- «Карпатський» – Говерла, Скелі Довбуша;
- «Синевир» – поблизу озера Синевир;
- «Сколівські Бескиди» – водоспад Кам'янка, Урицькі Скелі;
- навколо Вижницького національного природного парку – об'єкти Кам'яного кільця;
- у межах Поляницького регіонального ландшафтного парку – комплекс Скель Довбуша.

Часто екотуристичні ініціативи в Українських Карпатах перетворюються у різновид масового туризму. Зокрема, екоосвітні стежки (тематичні) в національних природних і регіональних ландшафтних парках часто не виконують своїх функцій, туристичні потоки тут не регульовані, деградований стан поверхні стежок створює поганий імідж для карпатського екотуризму. Доступ до визначних об'єктів призвів до надміру гастрономічних і нічліжних об'єктів (Скелі Довбуша у Поляницькому РЛП та водоспад Кам'янка в НПП «Сколівські Бескиди»). Бажання привабити туристів змушує «відкривати браму» на цінних природних територіях для екологічно шкідливих видів туризму – автомобільного, у тім числі джипінг, гірськокожних занять. До потенційно небезпечних для природного середовища об'єктів і заходів у парках належать: комплекс фрістайлу в підніжжі Говерли як об'єкт масового туризму в

Карпатському національному парку, гірськолижні комплекси в Ужанському національному природному парку, проведення ралі на позашляховиках ґрунтовими дорогами у Вижницькому національному природному парку.

Рекреаційна дигресія природного середовища в Карпатському регіоні найпомітніша на пішохідних туристичних стежках і територіях гірськолижних спусків. Морфологічні ефекти трансформації рельєфу в разі пішохідно-гірськолижних навантажень фіксують на схилових поверхнях гірського розчленованого рельєфу. Досвід вивчення рекреаційної дигресії схилових ділянок у Чорногорі, Горганах та Бескидах дав змогу виділити певну стадійність у трансформації рельєфу під дією туристичного навантаження.

Згідно з Протоколом про сталий туризм до Рамкової Конвенції про охорону та сталий розвиток Карпат, сторони (країни Карпатського регіону) співпрацюють за такими пріоритетними напрямками:

- промоція Карпатського регіону як центру сталого туризму;
- забезпечення спільних високоякісних стандартів розвитку сталого туризму в Карпатах;
- управління туристичними потоками та туристичними центрами в Карпатах з метою позитивного впливу на довкілля та сприяння місцевому сталому економічному розвитку менш розвинених територій;
- управління впливом розвитку туризму на біологічне та ландшафтне різноманіття Карпат;
- управління впливом розвитку туризму на довкілля;
- управління впливом розвитку туризму на соціально-економічний та культурний розвиток Карпат;
- моніторинг впливу політики та стратегій на сталий розвиток туризму в Карпатах.

На нашу думку, задля мінімізації екологічних наслідків масового туризму (гірськолижного, відпочинкового, активного та ін.) в Українських Карпатах необхідно:

- звернути увагу на вжиття низки проєкологічних заходів стосовно туристичної інфраструктури регіону: очищення стічних вод закладів розміщення (туристичні комплекси, бази відпочинку, місця концентрації індивідуальних засобів розміщення), упорядкування і забезпечення стійкості пішохідних шляхів, протиерозійне облаштування гірськолижних трас та під'їзних гірських доріг;

- детально опрацювати екологічну компоненту в інвестиційних проєктах розбудови великих і середніх туристичних комплексів, забезпечити моніторинг стану довкілля під час будівництва, експлуатації та функціонування комплексів.

З іншого боку, щоб призупинити модифікацію українсько-карпатського екотуризму в екотероризм, треба:

- зламати стереотип спрощеного уявлення про екотуризм, що заснований на низці ініціатив у галузі екоосвіти чи активного туризму. Для регіону потрібно розробити концепцію і програму розвитку екотуризму з використанням досвіду «більш екотуристично облаштованих регіонів» – Піренеїв, Альп, Балкан та сусідніх карпатських держав;

- забезпечити ринкове оформлення екотуризму, яке в Українських Карпатах наразі перебуває в стані громадсько-державних ініціатив. Лише створення кількох маркових екотуристичних продуктів дасть змогу призупинити сучасну тенденцію не вельми вдалих екотуристичних ініціатив, що часто шкодять природному середовищу. Тут необхідна співпраця науковців, практиків туризму та місцевих громад.

Ідея зрівноваженого розвитку туризму, яка реалізується в сусідніх європейських країнах, знаходить вияв у сучасному менеджменті національних парків Карпатського регіону. З огляду на існування двох типів національних парків необхідна розробка двох різних технологій впровадження елементів сталого туризму. Для парків першого типу – з вираженою рекреаційно-туристичною функцією – у моделі сталого розвитку туризму потрібно передбачити такі заходи:

1) природоохоронні, а також підвищення рівня комфорту відпочинкових і оздоровчих закладів;

2) модернізацію місць масового відпочинку і туристичної інфраструктури, розосередження туристичних потоків та зменшення навантаження на природні комплекси;

3) ширше впровадження екологічних форм туризму (пізнавальний, кваліфікований) та агротуризму.

Для парків другого типу з екстенсивним розвитком туризму існує можливість адаптації до моделей сталого розвитку, використовуваних у національних парках європейських країн. Ці моделі повинні бути спрямовані з одного боку – на збільшення потоку туристів до цих парків, а з іншого - на розбудову інфраструктури для екологічно орієнтованих форм туризму. Серед першочергових заходів тут треба передбачити створення візит-центрів і екоосвітніх центрів, розробку й облаштування маршрутів, підготовку і забезпечення трас для кваліфікованого туризму, створення тематичних і екоосвітніх стежок, підготовку турпродуктів, орієнтованих на ознайомлення з місцевими природними і культурними цінностями, а також розбудову нічліжно-гастрономічної мережі в охоронній зоні парку.

В Українських Карпатах існують природничі, соціально-культурні та економічні передумови щодо впровадження політики сталого розвитку в туристичну галузь цього регіону. Основними складовими цієї політики мають стати:

– зменшення негативного впливу функціонування туристичної інфраструктури та доміантних видів туристичних занять (гірськолижного, відпочинкового, кваліфікованого, пішого);

– як свідчать програмні та проектні розробки, для адміністративних областей Карпатського регіону існують можливості ефективнішого використання природних та історико-культурних ресурсів і вдосконалення інфраструктури з метою забезпечення елементів сталого розвитку як традиційних туристичних занять (оздоровчо-відпочинковий, гірськолижний,

піший) та ширшого впровадження нових туристичних продуктів з екологічного, етнографічного та сільського туризму;

– як пріоритети в політиці сталого туризму в Українських Карпатах потрібно визнати прискорений розвиток екологічного туризму з широким використанням потенціалу національних парків і біосферних заповідників та сільський туризм, що опирається на багату етнокультурну спадщину.

РОЗДІЛ 3

ПЕРСПЕКТИВНІ ШЛЯХИ РОЗВИТКУ АКТИВНИХ ВИДІВ ТУРИЗМУ В КАРПАТСЬКОМУ РЕКРЕАЦІЙНОМУ РЕГІОНІ

3.1. Розвиток туризму та туристичної інфраструктури регіону за рахунок грантів

Міжнародний досвід розвитку туризму та туристичної інфраструктури, в тому числі для активних видів туризму, що фінансується за рахунок грантів, демонструє ефективність використання грантів для створення, модернізації та просування туристичних дестинацій. Такі фінансові ресурси можуть підтримувати інноваційні проекти, охорону культурної та природної спадщини, розвиток інфраструктури та залучення туристів на місцевому, національному та міжнародному рівнях.

Грант (англ. «grant» – дар, дотація, стипендія) – це кошти, які безоплатно передані дарувальником (фондом, корпорацією, урядовим закладом або приватною особою) некомерційній організації або приватним особам для певної цілі.

Метою грантів є надання цільової допомоги конкретним організаціям для реалізації суспільно значущих ініціатив. У багатьох випадках гранти також фінансуються за рахунок державних коштів, які громадянське суспільство використовує для розвитку пріоритетних ініціатив самостійно. Слід зазначити, що в проектній діяльності та при пошуку грантових програм виділяють бізнес-орієнтовані гранти. Це означає фінансову підтримку розвитку бізнесу клієнтів, консультації, зустрічі, експертну оцінку, пошук можливостей фінансування та роботу над грантовими заявками із залученням відповідних експертів.

За періодичністю грантові програми можна поділити на: - разові конкурси: грантові програми, що організовуються фондом разово (зазвичай спрямовані на досягнення конкретної мети або завдання); регулярні конкурси: грантові програми, що організовуються з певною періодичністю (один-два рази на рік);

поточні конкурси: грантові програми без встановленого терміну подання заявок на отримання гранту. Проекти розглядаються по мірі надходження.

В табл. 3.1 наведено основні репрезентативні приклади грантового фінансування туристичного сектору у світі

Таблиця 3.1 – Приклади грантового фінансування туристичного сектору у світі

Країни	Грантові програми	Напрямок
Європейський Союз	Європейський фонд регіонального розвитку (ERDF)	Підтримує розвиток туристичної інфраструктури, реставрацію історичних пам'яток, створення екотуристичних маршрутів
	Програма COSME	Спрямована на підтримку малого та середнього бізнесу у сфері туризму, включно з інноваційними туристичними атракціями
	Програма INTERREG	Співпраця між країнами для спільного розвитку культурних і природних об'єктів туризму
США	National Endowment for the Arts (NEA)	Гранти для культурних атракцій, таких як театри, фестивалі, музеї.
	Heritage Preservation Grants	Фінансування проєктів із збереження історичних і культурних об'єктів.
	Economic Development Administration (EDA)	Підтримує туристичні проєкти, які створюють робочі місця та сприяють економічному розвитку
Канада	Canada Cultural Spaces Fund	Підтримка проєктів, що розвивають культурні об'єкти та туристичні атракції
	Canadian Heritage Grants	Гранти для збереження історичних місць, організації культурних подій і фестивалів.
Австралія	Tourism Demand Driver Infrastructure (TDDI)	Гранти на розвиток туристичної інфраструктури та атракцій
	Regional Tourism Investment Fund	Фінансування проєктів у регіональних туристичних центрах

Джерело: складено автором

Розглянемо деякі з проєктів та їхні результати, реалізовані в різних країнах.

Європейський фонд регіонального розвитку (ЄФРР) – один з основних структурних фондів Європейського Союзу, створений для сприяння економічному та соціальному розвитку регіонів країн-членів ЄС. Він спрямований на зменшення регіональних диспропорцій та сприяння сталому економічному розвитку, а також включає підтримку туристичної інфраструктури та культурних проєктів.

Напрямки фінансування ЄФРР для туристичного сектору:

- розвиток інфраструктури;
- будівництво туристичних об'єктів та рекреаційних зон;
- будівництво доріг, веломаршрутів, пішохідних стежок та оглядових майданчиків;
- захист культурної та природної спадщини;
- реставрація пам'яток архітектури, історичних будівель, музеїв;
- сприяння сталому використанню природних ресурсів у туризмі;
- інноваційні туристичні продукти;
- розробка цифрових рішень для кращого просування туризму (мобільні додатки, віртуальні тури);
- створення інноваційних тематичних парків, екотуристичних маршрутів тощо;
- підтримка малого та середнього підприємництва в туристичному секторі;
- розширення місцевих ініціатив з популяризації культурної та гастрономічної спадщини.

Прикладом проєкту, підтриманого ЄФРР, є реставрація Королівського замку у Варшаві. Метою проєкту було відновлення архітектурної спадщини після Другої світової війни. В результаті Королівський замок був відновлений і став туристичним і культурним центром міжнародного значення.

Наступний етап реалізації цього проекту відбувся в Іспанії, для розробки туристичного маршруту в Каталонії. Метою було створення екологічного та культурного туристичного маршруту. Результатом стало збільшення кількості туристів при одночасному захисті місцевої природної спадщини.

В Італії проект підтримав реставрацію історичних будівель у Тоскані. В результаті було покращено туристичну інфраструктуру та залучено додаткові інвестиції.

Національний фонд підтримки мистецтв (NEA) – незалежна федеральна агенція уряду США, заснована у 1965 році. Він надає кошти на підтримку мистецьких і культурних проектів та інституцій у США, а також заохочує розвиток культурного та туристичного потенціалу країни.

Основні цілі NEA:

1. Підтримка мистецтва та культури. Фінансування мистецьких проектів у сфері візуального мистецтва, музики, театру, танцю, літератури, кіно та цифрових медіа.
2. Захист культурної спадщини. Підтримувати проекти, які захищають історичну та культурну ідентичність місцевих громад.
3. Сприяти доступу громадян до мистецтва. Надавати гранти на створення культурних центрів, освітніх програм, виставок і фестивалів для забезпечення доступу до мистецтва широкою аудиторії.
4. Економічний розвиток через культуру. Фінансування мистецьких ініціатив може створювати робочі місця, приваблювати туристів та розвивати регіон.

Приклади реалізованих проектів:

1. Проект, підтриманий NEA, допоміг місту Санта-Фе, штат Нью-Мексико, створити мистецький центр, галереї та щорічний мистецький фестиваль. В результаті місто Санта-Фе стало важливим туристичним центром, що приваблює тисячі відвідувачів щороку та забезпечує роботою місцевих митців.

2. Проект «Відновлення театру Теннессі» (Ноксвілл, штат Теннессі) відреставрував історичний театр для культурних і туристичних цілей. В результаті театр став головним культурним центром міста і робить свій внесок у місцеву економіку.

3. Через програму «АртПлейс Америка – культурний розвиток громад» організація підтримує створення мистецьких просторів та інфраструктури в малих містах, щоб привабити туристів і стимулювати культурну діяльність. Таким чином, організація підтримує створення мистецьких просторів та інфраструктури в малих містах для приваблення туристів і стимулювання культурної діяльності. Це допомагає розвивати місцевий туризм та культурні атракції на основі грантового фінансування.

4. Канадський фонд культурних просторів (CCSF) – це програма уряду Канади, спрямована на підтримку розвитку культурної інфраструктури по всій Канаді. Програма фінансує будівництво, модернізацію та вдосконалення культурних об'єктів, які допомагають зміцнити мистецький та культурний сектор Канади.

Цілі програми Canada Cultural Spaces Fund:

1. Розвиток культурної інфраструктури. Фінансування будівництва, ремонту та реконструкції об'єктів культури та мистецтва.

2. Розвиток культурного середовища. Підтримка проєктів, що сприяють розвитку творчих просторів, таких як театри, музеї, художні галереї, бібліотеки та музичні студії.

3. Покращення доступу до культури. Підтримка інклюзивних проєктів, які дають змогу громадянам різних соціальних груп, у тому числі людям з інвалідністю, отримати доступ до об'єктів культури та мистецтва.

4. Сприяння технологічним інноваціям. Фінансування впровадження інноваційних технологій (наприклад, цифрових медіа, інтерактивних виставок) у закладах культури.

5. Серед проєктів, підтриманих CCSF, – реставрація Монреальського музею образотворчих мистецтв, будівництво концертного залу у Ванкувері та

сучасного культурного центру в Торонто. Ці проекти сприяли підвищенню туристичної привабливості регіону та підтримці креативної економіки.

Таким чином, міжнародний досвід свідчить, що отримання грантів є ефективним інструментом розвитку туризму і туристичної інфраструктури. Гранти можуть допомогти захистити культурну та природну спадщину, покращити інфраструктуру та якість послуг, створити нові туристичні маршрути та об'єкти, а також підтримати інноваційні ініціативи та ініціативи сталого розвитку.

Використання успішного міжнародного досвіду є ключем до ефективного розвитку туристичної привабливості в будь-якій країні.

Очікується, що у 2025 році кількість грантових програм в Україні збільшиться порівняно з 2024 роком, що відкриє багато нових можливостей для українських підприємств. Гранти стануть важливим джерелом фінансової підтримки для підприємств. У 2025 році використання грантів буде важливим інструментом як для стартапів, так і для вже існуючих компаній для досягнення великих цілей. Це буде важливим інструментом для їх досягнення.

Розглянемо гранти які були у 2024 році та будуть в 2025 році на ринку.

Європейський банк реконструкції та розвитку (ЄБРР) реалізує програми підтримки проектів у галузях промисловості, енергетики, сільського господарства, фінансів, туризму, транспорту та нерухомості. Гранти зазвичай надаються на консультаційні послуги, але «EU4Business» також частково покриває витрати на реалізацію проектів. Крім того, гранти надаються на розвиток бренду, маркетингові стратегії, впровадження систем автоматизації виробництва, CRM-систем та придбання ліцензійного програмного забезпечення. Для МСП відшкодовується частина витрат на консалтинг (до 85%).

USAID – це американська організація, яка працює над розвитком та просуванням демократії в інших країнах. Вона надає гранти на програми, спрямовані на боротьбу з економічними та соціальними проблемами, такими як голод і бідність. USAID також фінансує ініціативи, спрямовані на покращення

освіти, підтримку стійкості та відновлення бізнесу, а також розвиток креативних індустрій.

Erasmus Grants for Business – це міжнародна ініціатива співпраці між Європейським Союзом та іншими країнами у сфері освіти, молоді та спорту. Програма відкрита для студентів, аспірантів, магістрів, викладачів, учнів, волонтерів, лідерів молодіжних та аматорських спортивних організацій. Гранти надаються на інноваційні проекти в галузі науки, культури, мистецтва, інформаційних технологій, туризму та сільського господарства. Програма також фінансує підтримку малих і середніх підприємств та соціальної інфраструктури.

Для проектів співпраці у сфері освіти дорослих (CA220-ADU) сума гранту становить до 400 000 євро.

GIZ (Deutsche Gesellschaft für Internationale Zusammenarbeit) – німецька організація, що займається міжнародним співробітництвом. GIZ фокусується на розробці та реалізації грантових програм, спрямованих на покращення якості життя та трансформацію економіки в країнах, що розвиваються. GIZ фінансує проекти в таких сферах, як розвиток бізнесу, захист навколишнього середовища, охорона здоров'я та інфраструктура.

Гранти для бізнесу *dia.Business* – це український національний проєкт, спрямований на розвиток підприємництва та експорту. Проєкт реалізується Офісом з розвитку підприємництва та експорту у співпраці з Міністерством цифрової трансформації України. *dia.Business* пропонує консультації з понад 65 галузей та доступ до безкоштовної онлайн-школи для підприємців. *dia.Business* пропонує останні новини та можливості для розвитку бізнесу, включаючи інформативні вебінари, тренінги та грантові програми.

Грантова програма Українського фонду стартапів (УФС) спрямована на підтримку різних типів стартапів, включаючи компанії, що працюють у сфері технологій, інновацій та діджиталізації.

Приклади суб'єктів туристичного бізнесу, які отримали гранти та розширили свою діяльність, показують, як підтримка урядів та міжнародних

програм може допомогти бізнесу розвиватися та розширюватися, особливо в часи економічних труднощів та нестабільності (табл. 3.2).

Таблиця 3.2 – Приклади суб'єктів туристичного бізнесу України, які отримали гранти та розширили свою діяльність

Назва суб'єкта туристичного бізнесу	Гранти на розширення діяльності
Туристична компанія «Українські Карпати» (спеціалізується на організації турів по Карпатах)	Грант від Європейського Союзу для розвитку екологічного туризму. За рахунок цього фінансування була створена інфраструктура для екологічних маршрутів, збудовані нові екоготелі та розроблені програми для туристів, які бажають досліджувати природу Карпат, зберігаючи навколишнє середовище. Це сприяло значному збільшенню кількості відвідувачів і залученню інвестицій на відновлення місцевих природних ресурсів.
Агроферма «Зелена Долина» (спеціалізується на агротуризмі)	Отримала грант від державної програми підтримки сільського туризму. Завдяки цьому фінансуванню фермери змогли модернізувати свою ферму, збудувати комфортні будиночки для туристів, організувати екскурсії по агрогосподарствах і провести навчання для місцевих мешканців, щоб вони могли працювати в галузі агротуризму. Розширення діяльності сприяло зростанню кількості туристів, які не лише відпочивають, але й активно беруть участь у сільському господарстві.
Кемпінг «Тихий Берег» (розташований на березі річки)	Отримав фінансування від програми розвитку туризму та рекреаційних територій. Завдяки гранту були створені нові зони для кемпінгу, збудовані додаткові міні-готелі та модернізована інфраструктура для відпочиваючих, зокрема для любителів водних видів спорту. Це сприяло збільшенню потоку туристів та створенню нових робочих місць для місцевих жителів.
Туристична агенція «Відкриті горизонти» (спеціалізується на організації індивідуальних та групових турів)	Отримала грант для цифровізації своїх послуг. Завдяки цьому, компанія розробила мобільний додаток для бронювання турів та створила онлайн-платформу для проведення віртуальних турів по найбільш популярних туристичних локаціях України. Це дозволило залучити нову аудиторію, розширити присутність на ринку та значно збільшити дохід.

Джерело: складено автором

Таким чином, гранти є важливим інструментом для розвитку суб'єктів туристичного бізнесу та туристичних дестинацій в цілому. Вони не лише допомагають покращити інфраструктуру, але й відкривають нові можливості для розширення бізнесу, підвищення конкурентоспроможності та залучення більшої кількості клієнтів.

3.2. Шляхи вирішення проблем для подальшого розвитку гірськолижного туризму в регіоні

Незважаючи на природну привабливість, природні пам'ятки, хороше транспортне сполучення, відносно доступні ціни та відсутність мовних бар'єрів – багато українців, які захоплюються гірськолижним спортом, вважають за краще їздити за кордон – до сусідніх Словаччини та Польщі, або ще далі – до Туреччини та Австрії. На запитання, чому вони не обирають українські Карпати, респонденти називають такі причини, як брак інформації та реклами про курорти, погана інфраструктура та низький рівень сервісу через низьку конкуренцію. І, нарешті, існує рудиментарна інерція щодо закордонних подорожей, яка ґрунтується на ідеї, що «там краще», яка базується на широкій рекламі вітчизняних туристичних агентств.

Варто також відзначити, що в останні роки карпатський туризм розвивається.

Реконструюються існуючі бази та готелі, будуються нові туристичні об'єкти. За ці зміни місцеве населення має дякувати своїм підприємливим співвітчизникам, а не державній чи місцевій владі, які менш помітні в загальнонаціональному контексті [2].

Проте в цілому гірськолижні курорти в Карпатах не розвиваються належним чином, незважаючи на інвестиції з боку потенційних та вітчизняних інвесторів. Головною проблемою є невизначена та нестабільна ситуація навколо

системи оподаткування, незважаючи на численні та регулярні обіцянки та запевнення з боку вітчизняної влади. Іншою перешкодою є той факт, що жоден з об'єктів для зручності туристів та підтримки належного стану гірськолижних трас не має єдиного власника. Таких дрібних власників дуже багато: лісгоспи, відомства, комунальні заклади та ін.

Комерційні установи беруть гроші за свої послуги, але незрозуміло, як вони сплачують податки. Наприклад, сільська рада села Славське змушена позичити велику суму грошей, щоб побудувати сучасну систему водопостачання, доступну для всіх. Їхні сусіди на заході, словаки, мали схожі проблеми. Вони вирішили цю проблему, створивши акціонерне товариство, де кожна сторона, зацікавлена в розвитку курорту, мала свою частку. Ця інвестиція незабаром принесла свої плоди (протягом 3-4 років).

Зрештою і послуги дорогих гелікоптерів, які залучаються для евакуації лижників, виправдовують себе лише коли фінансуються за рахунок страхових відшкодувань. Нинішній рівень обслуговування схилів на українських гірськолижних курортах абсолютно не відповідає сучасним вимогам: Недостатньо систем для створення штучного снігу. Підйомники також старі. Навіть якщо говорити про нещодавно встановлені підйомники, то обладнанню, придбаному за кордоном, щонайменше 20 років.

Поряд з типовими проблемами, пов'язаними з функціонуванням та розвитком українських гірськолижних курортів, загальною проблемою є доступ тобто доїзд до них.

На сьогоднішній день залишається потреба в модернізації дорожньої інфраструктури та покращенні стану доріг, як на під'їзді до самого курорту, так і при пересуванні внутрішньою мережею доріг, яка доставляє відпочиваючих безпосередньо до гірськолижного курорту. Своєчасний ремонт доріг та їх утримання за рахунок держави та місцевих громад, а також власників готелів та рекреаційних об'єктів, повернув би ситуацію на користь тих же мешканців та підприємців, які б окупили свої інвестиції за рахунок збільшення кількості відпочиваючих та туристів.

З цією метою було б доцільно створити (і підтримувати) підприємство, яке б експлуатувало цю ділянку дороги, здійснювало регулярний ремонт, а також підтримувало і розвивало дорожню мережу в регіоні. Ці функції має виконувати Облавтодор, але додаткове фінансування від зацікавлених інвесторів не буде зайвим, і така компанія з експлуатації та розвитку дорожньої мережі могла б координувати спільну роботу з Облавтодором.

Окрім проблеми доріг загального користування, які перевозять великі потоки пасажирів і вантажів до гірськолижних рекреаційних центрів і населених пунктів із зонами проживання та відпочинку, практично на кожному гірськолижному курорті є не вирішеною проблема доріг, якими туристи дістаються до зон гірськолижного катання, тобто, до нижніх станцій витягів на гірськолижні траси на схилах гір.

На нашу думку, найбільшою перешкодою для загального розвитку рекреаційного сектору в Карпатах є незавершеність розвитку інфраструктури. У зв'язку з цим на перший план виходять питання ефективності інвестицій та залучення приватних інвестицій. Що стосується питання управління гірськолижними курортами та розвитку рекреаційного туризму в Карпатському регіоні, то можна впевнено говорити про необхідність приведення дорожньої мережі в належний стан, важливість будівництва нових сучасних засобів транспортування туристів безпосередньо до гірськолижних трас (підвісних канатних доріг) та необхідність обов'язкового оновлення гірськолижної курортної інфраструктури. Можна з упевненістю говорити про необхідність форсованого оновлення гірськолижної курортної інфраструктури.

Безпека канатних доріг викликає особливе занепокоєння. Багато туристів отримали травми, а більшість відвідувачів гірськолижних курортів стали свідками нещасних випадків. За неофіційними даними, кожного сезону на гірськолижних курортах країни в аваріях на канатних дорогах гине до десяти людей. На думку експертів, існуючі системи безпеки майже всіх підйомників вийшли з ладу і просто стали непридатними для використання.

Хоча технічний контроль за станом канатних доріг регламентований, він носить формальний характер. Така ситуація пояснюється тим, що обслуговування технічного обладнання не виокремлено в окрему галузь, а перебуває у віданні гірськолижних центрів [4].

Відповідний досвід Польщі та Словаччини як західних сусідів, а також Туреччини на Чорному морі є цікавим і, безумовно, повчальним. Татри в Польщі та Словаччині є прикладом двосторонньої моделі розвитку гірськолижного туризму. У Польщі (зокрема, на курорті Закопане) цьому сприяла добре продумана державна політика, орієнтована на зовнішній попит. Держава надавала значну підтримку малим і середнім підприємствам, допомагала розвивати матеріальну базу та спеціалізовану транспортну інфраструктуру. Словаччина має традиції гірськолижного туризму ще з часів соціалістичного табору, але з розпадом держави втратила свій статус і без централізованої державної підтримки передала готелі та гірськолижні підйомники акціонерним товариствам, зосередившись на розвитку під керівництвом приватного сектору.

Яскравим прикладом активної державної підтримки розвитку туризму є Туреччина. Турецька модель є прикладом ринкової орієнтації: з одного боку, внутрішній попит стимулював розвиток місцевих гірськолижних центрів, а з іншого боку, зростання зовнішнього попиту на суміжні види туризму спричинило створення нових альтернативних гірськолижних курортів, орієнтованих на міжнародні ринки. Усі готелі на гірськолижних курортах були побудовані за кошти приватних підприємців. Водночас, уряд звільнює власників від сплати податків на п'ять років з моменту побудови нового готелю, надаючи значну підтримку просуванню вітчизняного туристичного продукту на міжнародні ринки.

Таким чином, здатність України вийти на світовий ринок з конкурентоспроможною «гірськолижною» продукцією значною мірою залежатиме від перспектив політики соціально-економічної реконструкції

регіону. Реальна реалізація такої грамотної політики неодмінно призведе до необхідних соціальних та екологічних змін у всіх секторах економіки Карпат.

Однак, на жаль, ці проблеми та перспективи не розуміють державні чиновники, їх розуміють лише професіонали та підприємливі співвітчизники, які готові вкладати власні кошти, працювати прозоро та створюючи нові робочі місця. Не можна сказати, що влада не зацікавлена в цьому питанні. Однак її заходи в цій сфері навряд чи можуть викликати захоплення. Необхідно розробити відповідні національні та регіональні програми розвитку вітчизняної туристичної галузі, в тому числі в Карпатському регіоні, та залучити до їх підготовки національних і міжнародних експертів.

3.3. Розвиток трекінгового туризму у Карпатському регіоні як інноваційного виду активного туризму

Карпатський регіон є одним з найбільш придатних для розвитку активного туризму, такого як трекінг. Трекінг – це довготривалий похід гірською місцевістю з ночівлею у визначених місцях.

Основними аргументами на користь цієї ідеї є:

- наявність необхідних природних ресурсів та їх потенціал для освіти і туризму (в регіоні налічується понад 800 джерел і свердловин з усіма видами лікувальних вод, багато з яких є унікальними);
- економічно, географічно та геополітично вигідне розташування (Карпатський регіон знаходиться в самому центрі Європи);
- фактори, що сприяють регіональному поділу праці (фактично в Україні є два регіони, які можуть задовольнити потреби суспільства в рекреаційно-туристичних послугах: Чорноморсько-Азовський регіон та Карпатський регіон;)
- екологічна безпека регіону є відносно високою (порівняно з іншими регіонами, природа Карпатських гір менш пошкоджена і в багатьох місцях збереглася в первозданному вигляді, що дуже важливо для розвитку рекреації та

туризму). Однак навіть незначне втручання в екологію Українських Карпат призводить до серйозних екологічних та економічних наслідків.

– соціально-економічні особливості гірських територій (близько 1,3 млн осіб проживають у гірських районах чотирьох карпатських областей, що створює особливі та надзвичайно складні умови для проживання та господарювання).

– економічна конкурентоспроможність сектору туризму та рекреації в Карпатському регіоні України. Загалом, Карпатський регіон посідає друге місце в Україні за обсягом рекреаційних доходів (22% від загального обсягу по Україні), поступаючись Криму (42%) і випереджаючи Причорноморський (17%) та Азовський (13%) регіони.

Українські Карпати, зокрема Західні Горгани та Свидовецький хребет, є унікальними місцями для трекінгового туризму. Проте для розвитку даного виду туризму необхідна низка технічних і технологічних факторів. По-перше, необхідно, щоб туристична інфраструктура була добре налагоджена. Готелі, туристичні центри, альпіністські маршрути, інформаційні центри – все це має сприяти привабливості місцевості для трекінгу. Без такої інфраструктури трекінг стає складнішим і менш доступним. Транспорт також є важливим фактором.

Якість і доступність транспорту та послуг визначають комфорт і безпеку трекінгу. Важливою є наявність автомобільних, залізничних та автобусних маршрутів, а також легкість і безпека пішохідних подорожей. Сучасні технології відіграли важливу роль у розвитку пішохідного туризму: GPS-навігація, мобільні додатки для відстеження та онлайн-бронювання полегшили планування та здійснення пішохідних подорожей.

Однак наявний туристичний потенціал використовується недостатньо, головним чином через інфраструктурні проблеми в регіоні.

Стратегія сталого розвитку туризму в Карпатах має на меті визначити спільні дії та заходи для оцінки та сталого використання видатних природних та

культурних активів. Це дозволить покращити якість життя місцевого населення та захистити культурну та природну спадщину регіону.

Однак існують потенційні екологічні проблеми, пов'язані з відсутністю координації та управління між різними територіями, а також з нерегульованим туризмом. Це лише загальний огляд, і для більш детального аналізу можуть знадобитися додаткові дослідження. Зверніть увагу, що цей аналіз може змінюватися з часом під впливом різних факторів, включаючи політичні, економічні, технологічні та соціальні зміни.

Таким чином, загальна ситуація з розвитком трекінгового туризму в регіоні залишає бажати кращого (табл. 3.3).

Таблиця 3.3 – SWOT-аналіз розвитку трекінгового туризму
в Карпатському регіоні

Сильні сторони:	Величезний природний та культурний потенціал. Різноманітність ландшафтів, що дозволяє проводити трекінг протягом всього року.
Слабкі сторони:	Різні підходи до розвитку туризму в різних країнах, що поділяють Карпати. Можливий негативний вплив туризму на місцеві громади та гірські ландшафти.
Можливості:	Стратегія сталого розвитку туризму в Карпатах спрямована на визначення загальних дій та заходів для цінування та сталого використання виняткових природних та культурних активів. Підвищення якості життя місцевого населення та захист місцевої культурної та природної спадщини.
Загрози:	Недостатня координація та управління між різними країнами. Потенційні екологічні проблеми, пов'язані з неконтрольованим туризмом.

Джерело: складено автором

Як видно з табл. 3.3, слабкі сторони розвитку трекінгового туризму Карпатському регіоні значно переважають сильні сторони. Це пов'язано, головним чином, з недостатньою зацікавленістю місцевої влади у розвитку туризму загалом та відсутністю маркетингових стратегій зокрема. Карпатський регіон має мальовничі ландшафти, включаючи гори, водоспади, річки та ліси.

Це робить його ідеальним регіоном для трекінгу. Тут мешкає велика кількість видів диких тварин, зокрема бурі ведмеді, вовки, норвезькі олені та рисі.

У Карпатах є багато туристичних маршрутів, які підходять для різних рівнів підготовки. Деякі маршрути підходять для південних походів, тоді як інші вимагають 5-6 днів піших прогулянок. До Карпатських гір легко дістатися з багатьох українських міст, що робить їх популярним місцем відпочинку. Карпати мають багату культурну спадщину, яку можна відкрити для себе під час походу.

Ціни на походи в українські Карпати дуже різняться залежно від низки факторів, зокрема від тривалості походу, його складності, сезону, типу проживання та інших послуг. Наприклад, на сайті Outdoor Ukraine ціни на походи в Карпати стартують від 1120 гривень. На сайті Active Ukraine ціни на походи в Карпати стартують від 50 євро.

Для розвитку трекінгового туризму велике значення мають різноманітні туристичні об'єкти. Зокрема, замок Паранок, озеро Синевир, Долина нарцисів та дземброня є відомими туристичними об'єктами в регіоні. Ці місця відвідують туристи з усієї України. Замок Паранок та озеро Синевир добре відомі за межами України.

Інфраструктура в Карпатах постійно вдосконалюється, але деякі райони все ще мають обмежені туристичні послуги, такі як громадський транспорт, житло та ресторани.

Інтенсивний туризм може мати негативний вплив на навколишнє середовище, наприклад, ерозію ґрунту та забруднення. Більшість туристичних маршрутів у Карпатах найкраще відвідувати в теплу пору року, а в інші пори року доступ може бути обмежений. Хоча Карпати вважаються відносно безпечними, існують потенційні ризики, такі як погодні умови, дикі тварини та травми. Важливо враховувати ці недоліки при плануванні походу в Карпати. Карпатські гори в Україні пропонують різноманітні туристичні маршрути, які пролягають через захоплюючі краєвиди та дозволяють зустрітися з різноманітними дикими тваринами.

За останні роки трекінг в Українських Карпатах зазнав значних змін. Поява нових технологій та зростаючий інтерес до активного відпочинку зробили походи більш доступними та зручними. Однією з головних змін є розробка мобільних додатків, які спрощують планування маршруту та навігацію. За допомогою цих додатків туристи можуть обрати маршрут походу і пройти його від початку до кінця, використовуючи додаток як навігатор.

Додаток також можна використовувати як путівник під час походу, надаючи інформацію про погоду, найближчі населені пункти та транспорт. Крім того, додано нові маршрути та можливості для походів. Наприклад, тепер можна піднятися на найвищу гору України, Говерлу, або пройти Чорногірським хребтом. Ці нові маршрути пропонують захоплюючі краєвиди та незабутні враження. Також збільшилася кількість туристичних послуг та інфраструктури.

Наприклад, у місті Яремче, посеред Карпатських гір, з'явилися нові готелі, ресторани та інші туристичні об'єкти. Ці зміни сприяли тому, що трекінг в Українських Карпатах став більш популярним і доступним та приваблює все більше туристів з України та з-за кордону. Таким чином, Українські Карпати мають великий потенціал для розвитку трекінгового туризму.

Основними проблемами, які потребують вирішення, є нерозвиненість туризму в цілому, відсутність маркетингових стратегій для просування трекінгового туризму та недостатня зацікавленість місцевої влади. Найбільшою шкодою, безперечно, є незацікавленість місцевої влади у загальному розвитку туризму, в тому числі трекінгового. Перш за все, необхідно переоцінити пріоритети, щоб створити суспільство, в якому туризм не занепадає, а розвивається.

Отже, розвиток трекінгового туризму є актуальним завданням для розвитку туризму в Українських Карпатах, особливо через розвиток інших видів туризму.

Карпати мають великий потенціал для розвитку трекінгового туризму завдяки своїй багатій історичній, культурній та природній спадщині. Розвиток трекінгового туризму сприятиме створенню позитивного іміджу Карпат,

залученню інвестицій у розвиток туризму та інфраструктури регіону, збільшенню потоку туристів до регіону та підвищенню рівня життя широких верств населення. Важливим для розвитку трекінгового туризму є збільшення кількості маршрутів, збільшення протяжності стежок та окультурення полонин. Головне, на що вплине розвиток трекінгового туризму - це підтримка здорового способу життя населення.

РОЗДІЛ 4

ОХОРОНА ПРАЦІ

4.1. Аналіз стану охорони праці і заходи покращення виробничої санітарії і гігієни праці у підприємствах та організаціях туристичної галузі

Безпека життя і здоров'я туристів є важливим елементом організації туризму. Небезпеки фізичного і соціального характеру повинні прийматися до уваги підприємствами та організаціями туристичної галузі, яким варто мінімізувати й запобігати різноманітним ризикам загроз безпеці туристської діяльності. Забезпечення безпеки передбачає цілий комплекс заходів у рамках національного та міжнародного законодавства, що гарантують безпеку переміщення туристів по території держави, їхнього перебування, збереження здоров'я, життя і майна.

У Гаазькій декларації по туризму відзначається, що для того, щоб нормально функціонувати і розвиватися, туризм має потребу в безпеці для мандрівників і подорожуючих, як національних, так і міжнародних, і для їхньої особистої власності.

Безпека подорожей задекларована в Хартії туризму. Міжнародний досвід з розробки заходів безпеки туризму досліджується й узагальнюється Світовою організацією торгівлі.

Безпека туристів і захист у сфері туризму зв'язані з великою кількістю правил і постанов, що повинні виконуватися не тільки туристською адміністрацією, але і цілим рядом інших адміністративних органів, що працюють у різних економічних і соціальних секторах (фінанси, охорона здоров'я, охорона навколишнього середовища, розвиток територій, енергетика, зайнятість і т.п.), і насамперед у приватному.

В Україні діє Закон України “Про туризм”, що передбачає систему гарантування безпеки туристів та порядок продажу туристичних послуг, враховуючи розгляд усіляких ризиків, що можуть спричинити несприятливі наслідки і завдати шкоди здоров'ю туриста та його майну [38].

Згідно із Законом [38] з метою забезпечення безпеки туристів підприємства та організації туристичної галузі зобов'язані:

- інформувати туристів про можливі небезпеки під час подорожі, необхідність виконання загальнообов'язкових вимог і запобіжних чи попереджувальних заходів (медичних щеплень тощо);
- створювати безпечні умови в місцях надання туристичних послуг, забезпечувати належне облаштування трас походів, прогулянок, екскурсій тощо;
- гарантувати спеціальні вимоги безпеки під час надання туристичних послуг з підвищеним ризиком (автомобільний, гірський, лижний, велосипедний, водний, мотоциклетний, пішохідний туризм, спелеотуризм тощо);
- забезпечувати туристів кваліфікованими фахівцями туристичного супроводу, спеціальним спорядженням та інвентарем;
- забезпечувати навчання туристів засобам профілактики і захисту від травм, попередження нещасних випадків та надання першої медичної допомоги;
- забезпечувати надання оперативної допомоги особам, які постраждали під час подорожі, транспортування потерпілих;
- оперативно інформувати органи місцевої влади та відповідальних осіб про надзвичайні ситуації, в яких опинилися туристи, подавати відомості про зниклих осіб.

В Україні також діє міждержавний стандарт (ГОСТ 28681.1-95) “Туристично-екскурсійне обслуговування”, який передбачає порядок проектування туристичних послуг, включаючи розгляд можливих ризиків, які можуть викликати негативні наслідки і спричинити шкоду здоров'ю туриста та його майну.

Особи, які організують експлуатацію туристичних ресурсів, зобов'язані забезпечувати виконання вимог щодо охорони довкілля та охорони культурної спадщини, а також вживати заходів щодо забезпечення мінімізації або припинення шкідливого впливу на довкілля і соціально-культурне середовище та компенсувати завдані їм при цьому збитки.

Надання необхідної допомоги туристам, які опинилися у надзвичайній ситуації в межах території України, здійснюється спеціалізованими державними, комунальними та приватними службами, а також рятувальними командами, що утворюються відповідно до законодавства. Організація рятувальних команд і порядок здійснення рятувальних заходів визначаються Кабміном в Україні. Держава забезпечує захист законних прав та інтересів іноземних туристів до законодавства та міжнародних договорів України.

Таким чином, на створення привабливих та одночасно сприятливих і безпечних умов перебування туристів і рекреантів в місцях тривалого відпочинку та тимчасового перебування впливають як технічні засоби інфраструктурного забезпечення, так і людський чинник з усіма факторами сприяння або загрози безпеці, створення умов гостинності та якості послуг.

Ефективним напрямком підвищення безпеки в туризмі є розробка та реалізація превентивних заходів, що дозволяє знизити частоту негативних подій і важкість наслідків та скоротити загальні витрати на гарантування безпеки. Прихильники такого підходу вважають, що підприємство, яке мінімізує витрати, має прагнути до того, щоб маржинальні витрати превентивних заходів були рівні маржинальним витратам ліквідації наслідків негативних подій, що відбулися (аварій, катастроф, нещасних випадків, збоїв у процесі виробництва і реалізації туристичного продукту тощо). Отже, на розробку та реалізацію превентивних заходів варто спрямовувати ресурси доти, поки сумарні/загальні витрати на гарантування безпеки не виявляться мінімальними.

Превентивні заходи підприємств та організацій туристичної галузі мають підвищити рівень безпеки в туризмі, зокрема щодо безпеки інфраструктурного забезпечення. Практика показує, що співвідношення витрат, здійснених до

моменту настання негативної події і різних втрат, наприклад готелю, зокрема витрат на ліквідацію наслідків небезпеки та відновлення майна і ресурсів, дорівнює 1/15. Необхідність проведення превентивних заходів не викликає сумнівів, але на цей час не розроблена методика оцінювання, якого розміру мають бути ці заходи з матеріальної, трудової, фінансової точки зору. Крім цього, витрати на дослідження негативної події можна зарахувати як до превентивних, так і до ліквідаційних. Як бачимо, існує ряд складних і донині не вирішених питань щодо врахування усіх можливих факторів впливу на безпеку туристичних підприємств і організацій.

Ефективне вирішення проблеми безпеки у сфері туризму вимагає системного підходу, заснованого на аналізі функціонування об'єкта, виявленні найуразливіших зон і особливо небезпечних загроз, складання всіх можливих сценаріїв кримінальних дій та виробленні адекватних заходів протидії.

Працівники служби безпеки підприємств та організацій туристичної галузі мають постійно вивчати досвід експлуатації своїх інфраструктурних об'єктів і роботи служб безпеки, дані статистики правопорушень, мати консультаційну взаємодію з фахівцями державних служб охорони порядку, пожежної безпеки, силових відомств.

Перехід до нової, сучасної концепції туристичної безпеки, яка передбачає застосування складної спеціальної техніки, вимагає перегляду тактичних аспектів в роботі підприємств та організацій туристичної галузі. Для цього необхідно реалізувати такі організаційні заходи: розробити детальні інструкції дій у всіх можливих позаштатних ситуаціях і надати детальні коментарі щодо їх виконання для кожного працівника; скласти короткі, багатоінформативні та зрозумілі інструкції стосовно користування засобами безпеки для туристів, у які мають бути внесені короткі правила поведінки у разі екстремальної ситуації; регулярно проводити заняття з підвищення кваліфікації персоналу служби безпеки; проводити навчання персоналу з правил користування апаратурою безпеки; організувати для персоналу періодичну (не менш одного разу на рік) перевірку знань у сфері безпеки; організувати нечисленну, але професійну

інженерну службу (у межах штату служби безпеки), серед обов'язків якої було б проведення технічного обслуговування туристичних підприємств.

4.2. Пожежна безпека

Вогонь, що вийшов із-під контролю, здатний викликати значні руйнівні та смертоносні наслідки. До таких проявів вогняної стихії належать пожежі.

Пожежа – неконтрольоване горіння поза спеціальним вогнищем, що розповсюджується у часі і просторі.

Залежно від розмірів матеріальних збитків пожежі поділяються на особливо великі (коли збитки становлять від 10000 і більше розмірів мінімальної заробітної плати) і великі (збитки сягають від 1000 до 10 000 розмірів мінімальної заробітної плати) та інші. Проте наслідки пожеж не обмежуються суто матеріальними втратами, пов'язаними зі знищенням або пошкодженням основних виробничих та невиробничих фондів, товарно-матеріальних цінностей, особистого майна населення, витратами на ліквідацію пожежі та її наслідків, на компенсацію постраждалим і т. ін. Найвідчутнішими, безперечно, є соціальні наслідки, які, передусім, пов'язуються з загибеллю і травмуванням людей, а також порушенням їх фізичного та психологічного стану, зростанням захворюваності населення, підвищенням соціальної напруги у суспільстві внаслідок втрати житлового фонду, позбавленням робочих місць тощо.

Не слід забувати й про екологічні наслідки пожеж, до яких, у першу чергу, можна віднести забруднення навколишнього середовища продуктами горіння, засобами пожежогасіння та пошкодженими матеріалами, руйнування озонового шару, втрати атмосферою кисню, теплове забруднення, посилення парникового ефекту тощо.

Цілком закономірно, що повинна існувати безпосередня зацікавленість підприємств та організацій туристичної галузі у зниженні вірогідності виникнення пожеж і зменшенні шкоди від них. Досягнення цієї мети є досить

актуальним і складним соціально-економічним завданням, вирішенню якого повинні сприяти системи пожежної безпеки.

Пожежна безпека об'єкта – це стан об'єкта, за якого з регламентованою імовірністю виключається можливість виникнення і розвитку пожежі та впливу на людей її небезпечних факторів, а також забезпечується захист матеріальних цінностей.

Системи пожежної безпеки – це комплекс організаційних заходів і технічних засобів, спрямованих на запобігання пожежі та збитків від неї.

Відповідно до ГОСТ 12.1.004-91 пожежна безпека об'єкта повинна забезпечуватися системою запобігання пожежі, системою протипожежного захисту і системою організаційно-технічних заходів

Системи пожежної безпеки мають запобігти виникненню пожежі і впливу на людей небезпечних факторів пожежі на необхідному рівні. Потрібний рівень пожежної безпеки людей за допомогою зазначених систем, згідно з ГОСТ 12.1.004-91, не повинен бути меншим за 0,999999 відвернення впливу на кожну людину, а допустимий рівень пожежної небезпеки для людей не може перевищувати 10" впливу небезпечних факторів пожежі, що перевищують гранично допустимі значення на рік у розрахунку на кожну людину.

Об'єкти, пожежі на яких можуть призвести до загибелі або масового ураження людей небезпечними факторами пожежі та їх вторинними проявами, а також до значного пошкодження матеріальних цінностей, повинні мати системи пожежної безпеки, що забезпечують мінімально можливу імовірність виникнення пожежі.

Основними вихідними даними при розробці комплексу технічних і організаційних рішень щодо забезпечення потрібного рівня пожежної безпеки в кожному конкретному випадку є чинна законодавча і нормативно-технічна база з питань пожежної безпеки, вибухопожежонебезпечні властивості матеріалів і речовин, що застосовуються у виробничому циклі, кількість вибухопожежонебезпечних матеріалів і речовин і особливості виробництва.

На основі цих вихідних даних визначаються такі критерії вибухопожежонебезпеки об'єкта, як категорії приміщень і будівель за вибуховою і пожежною небезпекою, а також класи вибухонебезпечних і пожежонебезпечних зон.

4.3. Інструкція з охорони праці для менеджера з туризму

Охорона праці відіграє важливу роль як суспільний чинник, оскільки, якими б вагомим не були трудові здобутки, вони не можуть компенсувати людині втраченого здоров'я, а тим більше життя.

Менеджер з туризму зобов'язаний дотримуватись вимог законодавчих та загальних нормативно-правових актів України з питань охорони праці, пожежної і радіаційної безпеки та безпеки життєдіяльності, а також інструктивно-методичних документів з питань безпеки життєдіяльності.

Також менеджер з туризму повинен бути ознайомлений з такими Державними міжгалузевими та галузевими нормативними актами про охорону праці як “Типове положення про навчання, інструктаж і перевірку знань працівників з питань охорони праці”; “Типове положення про інструктажі, спеціальне навчання та перевірку знань з питань пожежної безпеки на підприємствах, в установах та організаціях України”; “Положення про організацію наукової, науково – технічної діяльності у вищих навчальних закладах III та IV рівнів акредитації”.

Охорона праці менеджера з туризму заснована на чинному законодавстві: Закон України “Про охорону праці”, Закон України “Про освіту” , Закон України “Про обов'язкове державне соціальне страхування”; Закон України “Про пожежну безпеку”, “Кодекс законів про працю” та нормативно-правових актів з питань охорони праці, пожежної безпеки, техніки безпеки та безпеки життєдіяльності.

Інструкція з охорони праці встановлює вимоги щодо охорони праці та безпеки життєдіяльності менеджера з туризму. До роботи менеджера з туризму

на туристичному підприємстві допускаються особи, які мають спеціальну освіту, підтверджену документом установленої форми (дипломом), можливо навіть стаж роботи і які пройшли:

- попередній профілактичний медичний огляд. Під час влаштування на роботу менеджер з туризму проходить попередній медичний огляд, у подальшій роботі медогляди проходить періодично один раз на рік;
- інструктаж з питань охорони праці та безпеки життєдіяльності на робочому місці.

Тобто, при прийому на роботу менеджер з туризму проходить інструктаж з охорони праці та техніки безпеки на робочому місці, який завершується підписом в журналі реєстрації інструктажів з охорони праці на робочому місці туристичного підприємства. Первинний інструктаж із новим працівником є обов'язковим. Мета інструктажу – навчити його правильно і безпечно виконувати свої трудові обов'язки. Він включає такі пункти: обережне користування електроприладами (чайник, кондиціонер, комп'ютер, принтер, телефон) та оргтехнікою на підприємстві.

Менеджери з туризму більшу частину своєї роботи проводять в офісі і мають власне робоче місце. Для ефективної роботи працівника робоче місце має бути правильно організоване.

Меблі слід добирати згідно з функціональними, ергономічними, психофізіологічними і естетичними вимогами. Розміщення меблів і засобів оргтехніки має забезпечувати зручне використання їх.

Організація робочого місця менеджера передбачає:

- упорядкування і планування приміщення, в якому воно знаходиться;
- вибір і обладнання робочого місця засобами і предметами праці;
- розміщення предметів праці на робочому місці у певному порядку.

Існує декілька правил, що стосуються робочого місця. Зокрема, в туристичному офісі заборонене використання будь-яких предметів і рослин (отруйних, колючих), які можуть негативно позначитися на здоров'ї.

Оформлення туристичного кабінету повинно відповідати рекомендованим санітарно-гігієнічним, технічним нормам (освітленості, температури, вологості, швидкості руху повітря) та естетичним вимогам.

Туристичний кабінет розташовується в приміщеннях з достатнім природним та штучним освітленням, звуковою ізоляцією, необхідною кількістю розеток. Кімната повинна забезпечувати психотерапевтичний ефект. Підвищенню комфортності сприяють кімнатні рослини, акваріуми, зображення природи, гарних картинок екзотичних країн, виставлені сувеніри тощо.

Для кращого розсіювання та відбиття світла рекомендується стелю фарбувати у білий колір. Якщо вікна у приміщенні виходять на сонячний бік, то стіни краще оформляти у прохолодні тони: блакитний, зеленуватий, салатний. Для приміщень з вікнами, орієнтованими на північ, північний захід, північний схід більше підходять кольори теплої гами: жовтуватий, світло-рожевий, пісковий. Підлога, незалежно від матеріалу, з якого вона зроблена, повинна мати темніший колір, ніж стіни.

Але сучасний дизайн іноді диктує нам зовсім інші вимоги. Оскільки туристичний офіс має асоціюватися у клієнтів з відпочинком: морем, сонцем, можна оформити його у яскравих кольорах з доданням блакитних та жовтих кольорів, а також гарно виглядають в туристичному офісі саме картинки екзотичних країн, туристичні карти, глобуси.

Під час виконання своїх обов'язків менеджер з туризму піддається діям наступних небезпечних і шкідливих факторів: психофізіологічна напруга; висока концентрація уваги; електронебезпека; пожежонебезпека; порушення мікрокліматичних умов в приміщенні.

Також, менеджер з туризму повинен дотримуватися затвердженого на турфірмі режиму роботи: 10:00 – 19:00.

Отже, знання й виконання усіх вимог інструкції з охорони праці є посадовими обов'язками менеджера з туризму, а їхнє недотримання – порушенням трудової дисципліни, що веде до відповідальності, встановленої законодавством України.

ВИСНОВКИ

Кваліфікаційна робота присвячена дослідженню ресурсного потенціалу активного туризму в Карпатському рекреаційному регіоні України та розробці шляхів і напрямків його розвитку.

Карпатський регіон займає найзахіднішу частину України, включаючи Львівську, Івано-Франківську, Чернівецьку та Закарпатську області. Загальна площа регіону становить 56,5 000 км², що складає 9,4% від загальної площі України.

Активний відпочинок зайняв важливу позицію в сегментації туристичного ринку. Найпоширенішими видами активного туризму є пішохідний, гірський, лижний, водний (рафтинг і катання на човнах) та велосипедний. Кожен вид активного туризму є специфічним, має свої особливості та набір прийомів для проходження маршруту.

Мальовничий ландшафт та етнографічне розмаїття українських Карпат закріпили за ними імідж одного з найпривабливіших регіонів України для активного туризму. Серед видів активного туризму, які користуються попитом серед туристів у Карпатах, можна віднести: піший, гірськолижний, велосипедний, водний, скелелазіння, екологічний, верхова їзда, парапланеризм та подієвий туризм.

Екстремальний туризм у Карпатах також користується попитом. Наприклад, до Дня міста Івано-Франківська на площі біля міського озера відбудеться фестиваль «Х-Гуцулля» для екстремалів із Західної України, приурочений до святкування Дня міста. На скелях Добуша відбудуться змагання зі спортивного скелелазіння. 200-кілометровий велосипедний маршрут Мукачево – Берегово – Виноградів – Хуст – Мукачево також користується популярністю серед туристів, які люблять екстремальний туризм.

Спортивно-туристична рекреація, що поєднує спорт, туризм, мисливство та рибальство, відіграє важливу роль у Карпатах: до послуг спортсменів і туристів 14 спортивних баз і таборів, 36 туристичних баз та їхніх філій і притулків. Щороку Карпати відвідують близько 2 мільйонів туристів з усієї

країни. Спортивна база «Україна» у Ворохті є спортивним центром національного значення. Провідними туристичними базами також є: «Прикарпаття», «Гуцульщина», «Сріблясті водоспади», «Карпатські зорі» на Івано-Франківщині; «Світанок», «Латориця», «Нарцис», «Трембіта», «Тиса», «Говерла» – на Закарпатті. Туристичні маршрути національного значення пролягають через мальовничі гірські ліси в напрямку до найвищої гори Говерла.

Карпатський регіон має гарні умови для полювання та риболовлі, але ці види рекреаційної діяльності дещо обмежені в часі та місці. Найбільш поширеною і найменш організованою є утилітарна рекреація, яка поєднує аматорський збір грибів, дикорослих ягід, горіхів, лікарських рослин і квітів з відпочинком у лісі. Цей вид рекреації охоплює майже всі ліси, від передгір'я до високогір'я. Десятки тисяч жителів міст і сіл вирушають до лісу, коли дозрівають ягоди, горіхи та гриби.

Найпоширенішим видом активного туризму є гірськолижний. Карпатський регіон має усі природні ресурси та передумови для розвитку даного виду туризму.

В Карпатському регіоні є досить гірськолижних курортів, окремі з яких мають умови, що відповідають міжнародним стандартам. Найважливішими гірськолижними курортами є: Буковель - Івано-Франківська область; Драгобрат, Пилипець і Красія – Закарпаття; Славське і Тисовець – Львівська область; Мигове – Чернівецька область.

Аналізуючи гірськолижний туризм в Українських Карпатах, можна зробити висновок, що цей вид туризму є основою для розвитку активного туризму в регіоні взимку.

Пішохідні маршрути в Карпатах варіюються за складністю від найпростіших для сімей та дітей до складних, багатоденних маршрутів для досвідчених туристів, III категорії складності.

Походи в Карпати можливі з травня по жовтень. Найпопулярнішими серед туристів є маршрути вздовж Чорногірського хребта через вершини Говерла, Піп Іван, Петрос, Гутий, Ціблеш та Родней, а також з відвідуванням високогірних

озер Бребенескул, Несамовите та Марічейка. Важливими для польських туристичних груп є маршрути вздовж колишнього польського кордону через масив Черногора та Центральні Горгани (г. Сивуля).

Велосипедний туризм має переваги над іншими видами туризму. Проект «ВелоКраїна» підтримав розвиток інфраструктури для велосипедного туризму у Яремчанській міській раді, Верховинському, Коломийському, Косівському, Надвірнянському та Снятинському районах Івано-Франківської області.

В Україні активний туризм самостійно розвивають громадські організації, такі як Федерація спортивного туризму та туристичні асоціації, зокрема, Українська асоціація активного та екологічного туризму.

Останніми роками в Україні відбувається інтенсивний розвиток інфраструктури, що призвело до збільшення кількості спеціалізованих туроператорів та гідів, сучасних туристичних об'єктів та спеціалізованих магазинів, пунктів прокату та обслуговування, спеціалізованих засобів розміщення та індивідуальних місць для відпочинку на природі, різноманітної туристичної інформації, карт та путівників. Сполучення між Україною та іншими країнами і континентами постійно покращується, що сприяє збільшенню кількості прихильників активного туризму та екотуризму в країні.

Серед туроператорів, які пропонують послуги активного туризму, в тому числі в Карпатському регіоні слід відзначити: «Tour U», Туроператор «Молодіжний туризм», Туроператор «Відвідай»; «Svitlana Tour», «Etnotur», «Яструб-тур».

Провідні туроператори в Україні вказують на однакові проблеми, що перешкоджають розвитку активного туризму: погані дороги, застаріла готельна база, включаючи санаторії та бази відпочинку з меблями радянських часів, поганий стан переважної більшості туристичних об'єктів, недостатньо розвинута логістична інфраструктура (відсутність туалетів, парковок, смітників тощо), відсутність обов'язкової стандартизації та сертифікації закладів харчування та розміщення, нестача персоналу, який надає туристичні послуги в туристичних дестинаціях, зростання цін на пасажирські перевезення. Це одна з

головних причин зростання цін на тури в Україні, завищення цін на інфраструктуру та курорти у піковий сезон.

Незважаючи на багато проблем і перешкод, активний туризм в Карпатському регіоні дійсно розвивається і стає все більш популярним. Особливою популярністю користуються одноденні поїздки та тури вихідного дня. Тож у чому привабливість та переваги відпочинку в регіоні: мальовничі місця та їх різноманітність: гори, пустелі, озера, архітектура, традиції; дешеві тури. Подорож в Карпати коштує в середньому 650 грн на добу на одного мандрівника; можливість відвідати дику природу (заповідники), що належать до різних географічних зон; доступна їжа, розваги та ресторани, вагомою перевагою активного туризму є його молодість в Україні, що говорить про ще не використаний потенціал його розвитку; талановиті фахівці з туризму, серед яких гіді, екскурсіводи та розробники маршрутів.

Міжнародний досвід розвитку туризму та туристичної інфраструктури, в тому числі для активних видів туризму, що фінансується за рахунок грантів, демонструє ефективність використання грантів для створення, модернізації та просування туристичних дестинацій. Такі фінансові ресурси можуть підтримувати інноваційні проекти, охорону культурної та природної спадщини, розвиток інфраструктури та залучення туристів на місцевому, національному та міжнародному рівнях.

Очікується, що у 2025 році кількість грантових програм в Україні збільшиться порівняно з 2024 роком, що відкриє багато нових можливостей для українських підприємств. Гранти стануть важливим джерелом фінансової підтримки для підприємств. У 2025 році використання грантів буде важливим інструментом як для стартапів, так і для вже існуючих компаній для досягнення великих цілей. Це буде важливим інструментом для їх досягнення.

Найбільшою перешкодою для загального розвитку рекреаційного сектору в Карпатах є незавершеність розвитку інфраструктури. У зв'язку з цим на перший план виходять питання ефективності інвестицій та залучення приватних інвестицій. Що стосується питання управління гірськолижними

курортами та розвитку рекреаційного туризму в Карпатському регіоні, то можна впевнено говорити про необхідність приведення дорожньої мережі в належний стан, важливість будівництва нових сучасних засобів транспортування туристів безпосередньо до гірськолижних трас (підвісних канатних доріг) та необхідність обов'язкового оновлення гірськолижної курортної інфраструктури. Можна з упевненістю говорити про необхідність форсованого оновлення гірськолижної курортної інфраструктури.

Яскравим прикладом активної державної підтримки розвитку туризму є Туреччина. Турецька модель є прикладом ринкової орієнтації: з одного боку, внутрішній попит стимулював розвиток місцевих гірськолижних центрів, а з іншого боку, зростання зовнішнього попиту на суміжні види туризму спричинило створення нових альтернативних гірськолижних курортів, орієнтованих на міжнародні ринки. Усі готелі на гірськолижних курортах були побудовані за кошти приватних підприємців. Водночас, уряд звільнює власників від сплати податків на п'ять років з моменту побудови нового готелю, надаючи значну підтримку просуванню вітчизняного туристичного продукту на міжнародні ринки.

Карпатський регіон є одним з найбільш придатних для розвитку активного туризму, такого як трекінг. Трекінг - це довготривалий похід гірською місцевістю з ночівлею у визначених місцях. Карпати мають великий потенціал для розвитку трекінгового туризму завдяки своїй багатій історичній, культурній та природній спадщині. Розвиток трекінгового туризму сприятиме створенню позитивного іміджу Карпат, залученню інвестицій у розвиток туризму та інфраструктури регіону, збільшенню потоку туристів до регіону та підвищенню рівня життя широких верств населення. Важливим для розвитку трекінгового туризму є збільшення кількості маршрутів, збільшення протяжності стежок та окультурення полонин. Головне, на що вплине розвиток трекінгового туризму – це підтримка здорового способу життя населення.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Арсенич П. Прикарпаття в житті Каменяра. Івано-Франківськ : Лілея-НВ, 1996. 80 с.
2. Бондаренко М. П. Туристичний сектор економіки України : реалії та перспективи. Збірник наукових праць Інституту світової економіки та міжнародних відносин НАН України. 2011. № 11. С. 78-87.
3. Вальо М. “Руська трійця” : її оточення, послідовники і дослідники. Вип. 1–2. Львів ; Броди ; Вінніпег : [б. в.], 1996. С. 26–32.
4. Вдовічен А. А., Вдовічена О. Г. Модель управління розвитком туристичного бізнесу території на інноваційному підході. Економічний аналіз : зб. наук. праць. Тернопіль : Видавничо-поліграфічний центр Тернопільського національного економічного університету «Економічна думка», 2018. Том 28. № 2. С. 9-20.
5. Грабовський Ю. А., Скалій О. В., Скалій Т. В. Спортивний туризм : навч. посіб. Тернопіль: Навчальна книга, Богдан, 2009, 304 с.
6. Дехтяр В. Д. Основи спортивно-оздоровчого туризму. Київ : Науковий світ, 2002, 201 с.
7. Дзюба О. Гійом Левассер де Боплан. “Описи України, кількох провінцій Королівства Польського, що тягнуться від кордонів Московії до границь Трансільванії, разом з їхніми звичаями, способом життя і ведення війни. К. : Наук. думка, 1990. Т. 1. 256 с. ; Т. 2. 112 с.
8. Дмитрук О. Ю., Щур Ю. В. Спортивно-оздоровчий туризм : навч. посіб. 2-е вид., перероб. та доп. Київ : Альтпресс, 2008, 280 с.
9. Дністрянський М.С. Суспільно-географічне макрорайонування України: нові методологічні підходи і пропозиції. Вісник Львівського університету. Серія географічна. 2013. Випуск 46. С. 140–149.
10. Думкович М. Туристична-крайова секція (1931–1934 рр.). Л. : [б. в.], 1936. С. 98–107.
11. Екологічний паспорт Закарпатської області. URL: <http://www.menr.gov.ua/protection/protection1>.

12. Екологічний паспорт Івано-Франківської області. URL: <http://www.menr.gov.ua/protection/protection1>.
13. Екологічний паспорт Львівської області. URL: <http://www.menr.gov.ua/protection/protection1>
14. Екологічний паспорт Чернівецької області. URL: <http://www.menr.gov.ua/protection/protection1>.
15. Жданова О.М., Тучак А.М., Поляковський В.І., Котова І.В. Організація та методика оздоровчої фізичної культури і рекреаційного туризму: Навч. пос. Луцьк: Вежа, 2000. 234 с.
16. Зінченко О.А., Біла А.А. Стан та перспективи розвитку спортивного туризму в Україні. 2016. с. 4.
17. Зубалій М.Д., Петровський В.С. Пішохідний і лижний туризм. К.: Здоров'я, 1984. 128 с.
18. Карпатський регіон: актуальні проблеми та перспективи розвитку : монографія у 8 томах. НАН України. Інститут регіональних досліджень; наук. ред. В.С. Кравців. Львів, 2013. Том 1. Екологічна безпека та природно-ресурсний потенціал / відп. ред. В.С. Кравців. 2013. 336 с.
19. Карпатський туристичний шлях. URL: <http://www.carpathianroad.eu/uk>.
20. Карпатський центр розвитку туризму. URL: <http://ruralcarpathians.com>.
21. Кирчів Р. Етнографічно-фольклористична діяльність “Руської Трійці”. К. : Наук. думка, 1990. 338 с.
22. Кифяк В.Ф. Оцінка потенціалу рекреаційної привабливості Карпатського регіону. Економічні науки. Серія: Регіональна економіка. Збірник наукових праць. Ч. III. 2010. 12с.
23. Кійко О. А. Кластерний аналіз лісового комплексу карпатського регіону. Львів: РВВ НЛТУ України. 2009. Вип. 7. URL: http://www.nbu.gov.ua/old_jrn/chem_biol/nplanu/2009_7/107_Kijko_LAN_7.pdf.
24. Козицький А. Красназнавчо-туристичне товариство “Плай” (1924–1939 рр.). З історії вітчизняного туризму : зб. наук. ст. К. : ФПУ, 1997. С. 58–65.

25. Кошкалда І. та ін. Регіональний підхід до розвитку туристичного продукту. Вісник Хмельницького національного університету 2022, № 3, С. 51-55. <https://doi.org/10.31891/2307-5740-2022-306-3-7>.

26. Критерії Глобальної ради зі сталого розвитку туризму. URL: <https://www.gstcouncil.org/gstc-criteria/gstc-destinationcriteria/>; GSTC (2013), «Criteria for the Global Tourism Sustainability Council». URL: www.gstcouncil.org/gstc-criteria/gstcdestination-criteria/

27. Кузьмович О. Початок і розквіт Карпатського клубу 1924-1984 рр. Львів ; Мюнхен ; Нью-Йорк : [б. в.], 1989. 96 с.

28. Курорти Карпат [Електронний ресурс]. Режим доступу : <http://www.kurortykarpat.euroregionkarpaty.com.ua>.

29. Лівак П. Є. активний відпочинок: види і різновиди активного туризму та їх сутність. Науковий часопис НПУ імені М. П. Драгоманова. Випуск 7 (152) 2022. С. 79-83.

30. Луцький Я. Український краєзнавчо-туристичний рух у Галичині (1830–1939 рр.). 2-ге вид., доп. Івано-Франківськ : Плай, 2003. 140 с.

31. Львівська асоціація розвитку туризму. URL: <http://lart.lviv.ua/>

32. Маланюк Т. Особливості використання наявних туристсько-краєзнавчих ресурсів Івано-Франківщини в організації виховної роботи дитячо-юнацького туризму. Фізичне виховання, спорт і культура здоров'я у сучасному суспільстві : зб. наук. пр. Волин. нац. ун-ту ім. Лесі Українки. Луцьк : РВВ “Вежа” Волин. нац. ун-ту ім. Лесі Українки, 2008. Т. 1. С. 76–80.

33. Манько А.М., Романів П.В., Монастирський В.Р. Сучасний стан та перспективи розвитку спортивно-оздоровчого туризму на Буковині // Людина та довкілля. Проблеми неоекології, 2021, Випуск 36, С. 43-55. ISSN 1992-4224 (Print). ISSN 2415-7678 (Online). <https://doi.org/10.26565/1992-4224-2021-36-04/>

34. Масляк І.О., Шищенко П.Г. Географія України (Пробний підруч. для 8-9 кл. серед, шк.). Зодіак. ЕКО. К., 1996. С. 267.

35. Мігущенко Ю.В. Механізми забезпечення ефективного використання туристично-рекреаційного потенціалу гірських районів західних регіонів України. URL: <http://lv.niss.gov.ua/articles/464/>.
36. Перлини Карпат. URL: <http://carpathian.land>.
37. Про природно-заповідний фонд України : Закон України від 16.06.1992 р. № 2456-ХІІ. Дата оновлення : 27.05.2021. Верховна Рада України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2456-12#Text>.
38. Про туризм. Закон України від 15.09.1995 № 324/95-ВР, підстава – 2581-VIII. URL: <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/324/95-%D0%B2%D1%80>
39. Романів П. концептуальні засади сталого розвитку активного туризму та рекреації у західному регіоні України. Рекреаційна географія і туризм. Наукові записки. №1. 2023. С. 178-184.
40. Сварник І. Україна XVII ст. очима іноземця. Жовтень. Л., 1983. №9. С. 85.
41. Серкіз Я. Іван Гавришкевич – мандрівник і краєзнавець. Розвиток туризму в Україні :зб. наук. ст. К. : Слов'янський діалог, 1995. С. 140–146.
42. Січинський М. Чужинці про Україну. Л. : [б. в.], 1991. 96 с.
43. Спортивний альманах. Л. : [б. в.], 1933. 164 с.
44. Франко П. Іван Франко зблизька. Іван Франко у спогадах сучасників. Л. : [б. в.], 1956. С. 309–316.
45. Фокін С. П. Туризмологічні аспекти спортивного туризму. Наук. вісн. ІМВ НАУ : зб. наук. ст., Київ : НАУ-друк, 2010, Вип. 1, С. 207–213.
46. Туристичні ресурси України. Під ред. О.І.Лугова. К.: Ін-тут туризму федерації профспілок України, 1996. 352 с.
47. Туристична асоціація Івано-Франківщини. [URL: <http://www.taif.org.ua>.
48. Туристичні Карпати. URL: www.travelcarpathians.com.
49. Щур Ю. В., Дмитрук О. Ю. Спортивно-оздоровчий туризм. К.: Альтерпрес, 2003. 232 с.

50. Tourism in the Green Economy: Background Report. The United Nations Environment Program (UNEP). URL: <http://www.unep.org>.
51. Uzdrowiska Karpackie. URL: <http://www.uzdrowiskakarpackie.eu>.